

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra antropologie a zdravovědy

Bakalářská práce

Lucie Polanská

Sociálně zdravotní práce se zaměřením na vzdělávání

Dětská kresba se zaměřením na dvojčata

Olomouc 2014

vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Plevová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Dětská kresba se zaměřením na dvojčata“, vypracovala samostatně a použila jen literaturu a zdroje uvedené v závěru práce.

V Olomouci dne 23. 3. 2014

Lucie Polanská

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí doc. PhDr. Irena Plevové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytla v průběhu zpracování bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat dvojčatům a jejich rodičům, bez kterých by nevznikla praktická část práce.

Obsah

ÚVOD	5
1 DĚTSKÁ KRESBA	6
1.1 Vývoj dětské kresby	7
1.1.1 Vývoj kresby dle Příhody	9
1.1.2 Vývoj dle Davido	11
1.1.3 Vývoj dle Vágnerové	12
1.2 Dětská kresba v psychologickém výzkumu	12
1.2.1 Kresba postavy	13
1.3 Kresba rodiny	15
1.3.1 Kresba začarované rodiny	17
1.4 Barevnost v kresbě	20
1.5 Jak přistupovat k dětské kresbě	21
2 RODINA	24
2.1 Sourozenectví	25
2.2 Dvojčata	27
2.2.1 Život dvojčat	29
3. VÝZKUMNÁ ČÁST	31
3.1 Cíle	31
3.2 Metodika	31
3.3 Výsledky výzkumu	34
3.4 Diskuze	54
ZÁVĚR	56
REFERENČNÍ SEZNAM	57
SEZNAM – zkratk, obrázků a tabulek	59

ÚVOD

Tématem bakalářské práce je dětská kresba se zaměřením na dvojčata. Děti kreslí od doby, kdy jsou schopny v ruce udržet tužku, čarají se zaujetím a nadšením, že svým počínáním zanechávají na papíře stopy. Jejich slovní zásoba navíc ještě není natolik bohatá, aby mohly vyjadřovat všechny své pocity, a právě v tu chvíli nastupuje kresba, jako forma výrazového prostředku. Zároveň je pro ně kresba formou hry, něčím, prostřednictvím čehož se odprošťují od okolního světa a dávají průchod své fantazii. A co teprve, když se kresby na určité téma zúčastní sourozenci a ke všemu ještě dvojčata, bude jejich fantazie a tvorba podobná?

Teoretická část bakalářské práce je rozdělena do dvou bloků. Cílem prvního bloku je charakterizovat vývoj dětské kresby od jejích počátků až do doby, kdy se kresbě věnují pouze nadaní jedinci. Následuje zaměření na charakteristiku vývoje dle jednotlivých autorů. Dále je pozornost směřována na dětskou kresbu v psychologickém výzkumu, kde je podrobněji vysvětlena kresba lidské postavy, kresba rodiny a kresba rodiny začarované do zvířat. V závěru první kapitoly dojde také k základní charakteristice barev a k tomu, jak k dětské kresbě přistupovat.

Druhý blok je věnován rodině jako celku, jež je dále zaměřen na postoje rodičů k dětem a na samotné vztahy sourozenců v rodině. Konec bloku a vůbec celé teoretické části se zabývá dvojčaty, specifikací na dvojčata jednovaječných a dvojvaječných, jejich životem v rodině a náročnou péčí o ně.

Výzkumná část se zabývá analýzou kresby dvojčat, jejichž úkolem je nakreslit dva obrázky své rodiny. Prvním z nich je jejich rodina a druhým obrázkem znázorní svou rodinu začarovanou do podoby zvířat. V závěru kresby každého páru dvojčat dojde ke srovnání kreseb dětí na základě jejich vidění rodiny, v níž bok po boku vyrůstají.

TEORETICKÁ ČÁST

1 DĚTSKÁ KRESBA

„Pro dítě je kresba hrou a zároveň tím nejpřirozenějším vyjadřovacím prostředkem“ (Říčan, 1989, s. 141). *„I později, když dítě ovládne plně řeč, existuje v jeho pocitech něco, co je slovy nesdělitelné“* (Babydárová, 1999, s. 56). Dětská kresba je něčím, co nám dovoluje nahlédnout do duše dítěte, dítě totiž bere kresbu jako hru a necítí se tak zkoumáno nebo vyšetřováno. Navíc kreslí spontánně, je motivováno pouze tím, co jej trápí nebo zajímá. Tyto výrazové prostředky jsou oblíbeny i z důvodu nedostatečnosti slovní zásoby, stačí pouze, aby bylo dítě schopno udržet v ruce tužku (Davido, 2001). Mimo jiné mezi základní lidské potřeby patří vyjadřování prožitků a vlastních pocitů, každý chce dát tvar těm věcem, jež není schopen vyslovit. Kresby dětí se od kreseb dospělých liší zejména ve vnímání skutečnosti, děti na rozdíl od dospělých nedbají na proporce a perspektivu (Whitney-Peterson, Hardin, 2002).

Mnozí autoři se shodují v tom, že dětská kresba je jednou z nejvhodnějších technik, jak nenásilně přistupovat k poznání osobnosti dítěte. Lisá a Kňourková (1986) poukazují také na důležitost nenucenosti ke kresbě. U dítěte se pouze snažíme vyvolat potřebu této činnosti. Vágnerová (2006) zase zmiňuje, že dítě nemá z kreslení strach, nepociťuje k činnosti nechuť, ba naopak jej kresba přitahuje. Babydárová (1999) popisuje kresbu jako přirozený prostředek, kterým nám dítě dává najevo svou existenci a potřebu komunikace s okolním světem. *„Častým výrazem touhy dítěte po komunikaci prostřednictvím znaků je jeho záliba v kreslení fiktivního písma“* (Babydárová, 1999, s. 54).

Dále je nutno poznamenat, že děti si celkově rády hrají, jelikož hru berou jako jistou možnost odreagování, odpoutání se od okolního světa a zároveň jako určitou možnost sebevyjádření. Každé zdravé dítě má potřebu uplatňovat své pohybové dovednosti. A ke všemu je kreslení forma hry, ke které nepotřebuje partnera (Lisá a Kňourková, 1986). Balcar in Říčan (1991) hovoří o období předškolního až mladšího školního věku, jako o době, kdy je hra považována za nejoblíbenější činnost vůbec. Tato činnost je však často ještě velmi oblíbená i u starších dětí, pomáhá je chránit před nejrůznějšími frustrujícími zážitky a stále jim dává dítěti jistou formu volnosti a možnost úniku do vlastního světa.

„Dítě mnohdy kresbou poví mnohem víc, než by dovedlo nebo než by se odvážilo říci slovy“ (Říčan, 1989, s. 141). *„Lze také tvrdit, že kreslení je druh psaní, k němuž bychom určitě nikdy nesebrali odvahu“* (Davido, 2001, s. 29). Od písma se liší především

prostorem, pro psaní je prostor jasně daný, píše se zleva doprava, zatímco při kreslení je k dispozici celý papír bez jakéhokoliv omezení (Davido, 2001). Jelikož má například kresba lidské postavy svůj typický průběh, lze odhalit mnohé z dětské psychiky (Vágnerová, 2012). „*Kresby dětí předškolního věku velice nápadně odrážejí rodinné prostředí, citové zázemí nebo frustraci psychických potřeb u dětí vyrůstajících v narušené rodině nebo bez rodiny*“ (Lisá, Kňourková, 1986, s. 180).

Není náhodou, že je kresba také určitým typem sdělovacího prostředku, jako řeč. Příhoda (1977) říká, že tak, jako řeč vzniká z nahodilého broukání, tak i kresba postupně vzniká z chaotického čárání.

1.1 Vývoj dětské kresby

Dítě v jednom roce ještě neví, co si počít, dostane-li do ruky tužku. S tužkou tluče o papír stejně, jako s čímkoliv o cokoliv, co se mu dostane do rukou.

Období batolete

Dítě v období batolete se stále více zdokonaluje v oblasti jemné motoriky. Předměty uchopuje mnohem obratněji a tím pádem s nimi i lépe manipuluje. Pracuje s kostkami, se stavebnicemi z větších dílů a zvládá základní prvky samoobsluhy (Bednářová, Šmardová, 2011).

Lisá a Kňourková (1986) uvádí, že k prvnímu úchopu tužky dochází přibližně v patnáctém měsíci věku dítěte, kdy je již dítě schopno prvního bodavého tlučení do papíru a následného toporného vedení psacího náčiní po něm. Obecně lze říci, že se jedná o počáteční období čárání. Ve druhém roce dochází k prvním pokusům o nápodobu. Říčan (1989) uvádí totéž, dítě se snaží napodobit dospělého, když kreslí přímku nebo kruh jednoduchým tahem po papíře. A Čačka (2004) dodává, že si je dítě již vědomo skutečnosti, že svou činností zanechává na papíře stopy. Třetí rok života je dle Lisé a Kňourkové (1986) nazýván jako nápodoba obrysových tvarů, kdy se pohyb stává čím dál více plynulým. Ke konci tohoto věku jsou již mnohé děti schopny jednoduché kresby hlavonožce a nejpozději v této fázi nyní by měl být navozen špetkový úchop.

Kresba lidské postavy vychází nejen z pozorování okolí, jak uvádí mnozí autoři, ale také z pozorování svého vlastního těla (Vágnerová, 2012).

Předškolní období

Různorodost a náročnost kresby přibývá postupně s věkem. Z počátku se jedná jen o čáry a kruhy navazující na motanice a čáranice, které se stávají více a více složitějšími

(Bednářová, Šmardová, 2011). Dítě prozatím není schopno se delší dobu soustředit, proto je i jeho pozornost při kresbě nestálá a kolísavá, což se ale s postupujícím věkem, u normálně prospívajícího dítěte, čím dál více zlepšuje. Mimo jiné, kvalita pozornosti je také dána temperamentem dítěte (Petrová in Čížková a kol., 2001). V pěti letech je kresba dvojdimenzionální, vzrůstá fantazijní představivost a uplatňování barev. O humanizaci kresby lze hovořit kolem šestého roku věku, neboť kresba nabývá na detailech, i oděv je detailněji ztvárněn a lze z něj tak vyčíst pohlaví nakreslené postavy. Rovněž uši a vlasy bývají již v kresbách šestiletých znázorněny (Lisá, Kňourková, 1986). V tomto období je lidská postava kreslena ještě po jednotlivých částech, jež dítě k sobě mechanicky připojuje (Plevová a Petrová in Čížková a kol., 2001).

Rozhodne-li se předškolák něco nakreslit, nedělá si starosti s tím, co to bude. „*Jednoduše čmárá a pak svoji čmáranici nějak pojmenuje*“ (Říčan, 1989, s. 140).

Období mladšího školního věku

Pohyby jsou zprvu soustředěny do ramenního a loketního kloubu, teprve až dlouhodobějším cvičením je vypěstována jemnější koordinace v pohybech zápěstí a prstů (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V sedmi letech dochází k záměrnému kopírování viděného, proto je toto období nazýváno popisným realismem. Kresba postavy z profilu nastupuje kolem osmého roku, v tomto období je ještě normální, objevuje-li se průhlednost kresby, jinými slovy transparence (Lisá, Kňourková, 1986). Vágnerová (2012) má na mysli zejména tu průhlednost v kresbě, kdy děti kreslí celá těla cestujících v autobuse nebo zařízení domácnosti u kresby domu. Dochází také ke znázornění krku a k vylepšování účesu. Objevuje-li se transparentnost ještě po devátém roce věku, lze dle Lisé a Kňourkové (1986), zcela jistě hovořit o opožděnosti vývoje dítěte.

Mladší školní věk je mnohými autory nazýván „zlatým věkem dětské kresby“. Dítě již zvládlo grafomotorickou neobratnost a může tak dát volný průběh své fantazii a zobrazování konkrétních předmětů. „*Kresby bývají hojně doprovázeny doplňujícími detaily, které vypovídají mnohé o činnosti postav*“ (Lisá, Kňourková, 1986, s. 198). Dochází k náznakům chůze, skoků, úhybů rukou a dalších. Na detaily se dříve zaměřují dívky, než chlapci. Detaily v oblečení jsou již na úrovni zobrazení rukávu, pásku, šály, čepice, límce, kapes a dalších doplňků, jako jsou náušnice nebo náhrdelník. V deseti letech nastupují první pokusy zobrazení plastičnosti, a to stínováním. Dále nastupuje další zdokonalování obrysů hlavy, rysů v obličejí a detailech v oblečení. Do kresby se začínají promítat osobní zájmy dítěte, které se liší podle pohlaví dítěte (Lisá a Kňourková, 1986).

Vágnerová in Říčan (1991) uvádí dětské pojetí lidského těla jakožto jistou zkušenost z kontaktu s jinými lidmi. Právě to je důvodem, proč se v kresbách nejmenších dětí z počátku uplatňuje lidský obličej a hned po něm následují končetiny. Obličej je totiž nejdůležitější část těla pro kontakt s okolím a končetiny jsou velmi důležité pro téměř jakoukoli činnost, především pro poznávání prostředí. Co se týče dětí, které již začaly kreslit trup, horní končetiny mohou být stále připojovány k hlavě. S postupujícím věkem však děti připojují končetiny správně. Kresba se nadále celkově zlepšuje, což především souvisí s rozvojem percepce a myšlení.

V období puberty bývá často vývoj kresby již definitivně přerušen. Kresbě se nadále věnují spíše talentovaní jedinci (Čačka, 2004). Děti si pomalu začínají uvědomovat nedokonalost svého kresebného projevu, postupně tak ztrácí motivaci a se svou kreslířskou činností přestávají (Plevová a Petrová in Čížková a kol., 1999). U dospívajících nelze mluvit pouze o úpadku tvořivosti. V první řadě, jde o etapu, kdy dítě prochází fází změny struktury osobnosti, kdy jeho často odmítavý postoj ke kresbě souvisí s nárůstem sebevědomí a přemírou kritičnosti (Uždil, 1974).

1.1.1 Vývoj kresby dle Příhody

Příhoda uvádí, že: „*Dítě v současných kulturních podmínkách nedospívá k tomu, aby užívalo kresby jako vyjadřovacího prostředku, neboť se záhy seznamuje s písmem*“ (1977, s. 298).

Črtací experimentace

Dítě před druhým rokem věku pohybuje se vším, co dostane do ruky zleva doprava nebo odshora šikmo k sobě a naopak, to samé činí tudíž také s tužkou. Tyto pohyby jsou vykonávány hrubým svalstvem. Dítě do činnosti nedává žádnou myšlenku. Tato fáze dostala název črtací experimentace právě z toho důvodu, že dítě se pokusem a chybou seznamuje s okolním světem. Mimo jiné, u dítěte nedochází k všimání si vlastních pohybů a stop, které po sobě zanechává, ale při dalším opakování se stále více zdokonaluje.

Příhoda črtací experimentaci dále rozdělil do tří stupňů:

1. Stupeň – velké tahy (asi až 20 cm), jedná se o obloukovité tvary, které jsou vedeny zleva šikmo dolů a rovnoběžně vzhůru.

Další autoři tento stupeň pojmenovali různě – vlnovité čmárání, bezsmyslovými čmáranicemi vůbec nediferencovanými, kyvadlovým čmáráním a dalšími.

2. Stupeň – okrouhlité črtání (kruhové, spirálové, eliptické), v němž tvoří kresba celkový tvar jakéhosi klubka, zpravidla elipsovitého. Ve skutečnosti se jedná o stádium točivých pohybů, které dítě dělá i ve hře s předměty.
3. Stupeň – zjednodušování črtů co do počtu čar, takže vznikají izolovanější kruhové útvary přesekávané izolovanými liniemi a tzv. cikcak čárami. Zde již dochází k prvním známkám útlumu črtací experimentace

Kresebné pohyby jsou, jako všechny jiné, v raném dětství málo koordinované. Dítě vytváří čmáranici jedním rázem a setrvačně. Teprve na posledním stupni črtací experimentace dochází ke krátkým, přerušovaným pohybům. „*Ve třetím roce ovládne i kresbu křížku, v pátém roce je schopno napodobit čtverec a asi v šestém roce trojúhelník*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 88). Děti tohoto věku jednoduše něco načmárají a dodatečně to pojmenují, pojmenovaný výtvor se však znázorňovanému nemusí vůbec podobat.

Prvotní obrys

Prvotní obrys vzniká v okamžiku, kdy dítě dá kresbě nějaký význam. Dítě seskupí črty tak, aby doopravdy vyjadřovaly význam, který má na mysli. V začátcích nástupu prvotního obrusu dítě nachází význam pouze v průběhu kresby. Postupem času však zvládá předem říci, co namaluje a z výsledku jeho výtvoru je to také patrné.

K prvotnímu obrusu dochází v průběhu raného dětství. Doba nástupu prvotního obrusu záleží na nadání, zájmu dítěte a příležitostech ke kresbě.

Lineární náčrt

K prvotnímu obrusu je přikreslováno to, k čemu má dítě vztah, co je pro něj užítkově nejdůležitější. Čím je dítě starší, stále více poznává svět a tím pádem se i v jeho kresbě začíná objevovat čím dál více detailů.

Dochází k uzavření křivky, jež představuje hlavu i trup, ke křivce jsou přidány čáry, jakožto končetiny. Němečtí umělci tomuto typu kresby říkají „hlavonožec“ a umělci francouzští „hlavatec“. I když dojde již k nákresu také trupu, hlava je stále velmi velká. V tomto stadiu z kresby však ještě nelze rozeznat pohlaví, věk ani rasu.

Realistická kresba

Nelze ještě mluvit o realismu v pravém slova smyslu, jelikož se dítě dívá na svět antropomorfičticky, značně egocentricky, a jeho přání splývají s realitou. Vše, co dítě poprvé nakreslí, je nakresleno na úrovni minulého vývojového stupně. K rozlišení představivosti a skutečnosti dochází zpravidla teprve kolem sedmého roku věku. Hovoříme o základním

ryse prepubescence. V tomto období již lze u kresby postavy rozlišovat pohlaví nakresleného subjektu, s rentgenovým viděním se setkáváme ale i nadále. Dále kresba přestává být lineární a dochází k nástupu plošnosti. V počátcích děti však stále kreslí z profilu pouze tělo a nohy, obličej je stále en face.

Naturalistická kresba

Zde již nehovoříme o spontánní kresbě. Předmět je podáván takový, jaký doopravdy je, velmi časté je kreslení dle předlohy, dle určitého modelu. Dochází k vymizení transparence, často ustává zájem o nadměrné vyjádřování pomocí barev a o zdobení částí oděvů, budov a dalších předmětů. Zlepšuje se poměr velikosti předmětů a již lze pozorovat více než jen zobrazení perspektivy, ale také stínování.

1.1.2 Vývoj dle Davido

Davido (2001) definovala vývoj kresby do čtyř, na sebe navazujících, skupin:

Období „skvrn“

Toto období nemá s uměleckými schopnostmi dítěte ještě vůbec nic společného, proto neobratnost nemusí ještě nutně znamenat duševní zaostalost. Rodiče dětem před prvním rokem ve většině případů nesvěří žádné kreslicí pomůcky, kdyby to ale udělali, děti by zajisté dělaly „skvrny“.

Stadium „čmáranic“

Tímto stádiem prochází dítě přibližně v jednom roce života. Děti v této fázi vývoje tužku z papíru zatím nezvednou a čarají všemi směry, a to nejen po papíře. Přestože se jedná o tak nízký věk, lze z kresby mnoho vyčíst a leccos odhalit. Například špatně vyvíjející se děti u činnosti nevydrží ani zdaleka tolik času jako děti šťastné a spokojené. Opožděnost vývoje také značí nemožnost úchopu tužky.

Stadium „čarání“

V tomto stadiu se již vyskytují určité prvky, kterých mladší děti ještě nejsou schopny. Úchop tužky je mnohem zdařilejší a přichází první náznaky nápodoby kresby a také písma dospělých. V činnosti lze již pozorovat určitý záměr. Udržení pozornosti je však stále velmi špatné a i nadále bývají kresby často nedokončeny. Důležitým znakem stadia je pojmenování kresby až v závěru, dítě kresbu pojmenuje na základně podobnosti či tak, jak jej zrovna napadne.

Stadium „hlavonožců“, univerzálních postav

Přibližně ve třetím roce dítěte se již začíná vyvíjet smysl pro přesnost. Jedná se o věk, kdy dochází k prvnímu znázornění lidské postavy - hlavonožce. Ve věku mezi třetím a pátým rokem dochází ke znázornění kolečka, které symbolizuje jak hlavu, tak také trup, ke kterému bývají připojeny dvě čáry znázorňující nohy. Postupem času přichází i zobrazení očí, úst a také rukou. Pupek bývá znázorněn jako jednoduchá tečka, popřípadě jako drobné kolečko.

1.1.3 Vývoj dle Vágnerové

Vágnerová (2012) uvádí kresbu jako určitou neverbální symbolickou funkci, stejně jako ve hru. V této neverbální funkci mají děti tendence vyobrazovat realitu přesně tak, jak ji chápou. Kresebný vývoj prochází několika fázemi, ale již z názvu „presymbolická“ fáze je zřejmé, že symbolický charakter počáteční fáze ještě nemá.

Presymbolická, senzomotorická fáze

Čmárání je pro děti batolecího věku velmi zajímavou činností, o výsledek svého počínání ale zatím nejeví zájem a velmi rychle jsou schopny přejít na jakoukoliv jinou činnost.

Fáze přechodu na symbolickou úroveň

Dítě zjišťuje, že čmáráním vzniká určitý symbol zobrazující realitu, který může dodatečně pojmenovat a již v tuto chvíli se pro něj stává určitým symbolem. Pojmenovává především na základě podobnosti nejvýraznějšího znaku.

Fáze primárního symbolického vyjádření

Až v téhle fázi je kresba jedním ze způsobů, jak ztvárnit něco skutečného. Dítě kreslí s nějakým úmyslem, chce nakreslit konkrétní objekt. Velmi však záleží na daných schopnostech dítěte, tzn. na stupni rozvoje poznávacích procesů, na motorice a senzomotorické koordinaci, ale také na aktuálním emočním stavu.

1.2 Dětská kresba v psychologickém výzkumu

Dětská kresba je součástí výzkumů již od sedmdesátých let 19. století. Od té doby se literatura o spontánní kresbě značně rozrůstala, a to téměř do nepřehlednosti. Poté na čas zájem o výtvarný projev dítěte v psychologickém výzkumu opadl. V posledních letech jsou

však opět projektivní metody hojně využívány v mnohých psychologických výzkumech (Klusák, 2010).

Hodnocení metod v České republice roste, a to, je-li produkce omezena. Nejvhodnější je dát dítěti podnět ke kresbě, ale zároveň mu určit téma, čímž se omezí jeho volnost (Šimčíková-Čížková, 2001). Vhodný příklad ze svých zkušeností uvádí Matějček a Strohbachová (1981), v případě zadání kresby dítěti: „Nakresli rodinu“, je zde velká pravděpodobnost, že dítě nakreslí jakýsi ideál rodiny a nemusí tak vůbec dojít k vyobrazení rodiny vlastní. Řekneme-li však dítěti at: „Nakreslí svoji vlastní rodinu“, je dítě zaměřeno daleko přesněji. Jak ale uvádí Badošek (2013), neexistuje žádný solidní průvodce či manuál, který by se zakládal na něčem jiném, než na domněnkách a citování již dříve napsaného. Problémem ve výzkumu kresby je skutečnost, že autoři původních publikací uváděli svá diagnostická tvrzení jen jako své spekulace, ale nyní jsou již vnímána jako fakta. Lze tedy říci, že spekulace autorů se postupem času přetransformovaly do obecně uznávaných pravidel.

Švancara a Švancarová (1972) navíc hovoří o nemožnosti zachytit spolehlivě průběh kresebného vývoje pouze na základě průřezových dat. Pouze na základě longitudinálního výzkumu lze vyjádřit vývojové změny každého jednotlivce nebo mezi skupinami jedinců. Hlavním úkolem výzkumu je sledovat vývojové znaky kresby na jednotlivých věkových úrovních a dále je charakterizovat pro jednotlivá vývojová období. Později se srovnávají vývojové trendy kresby s trendy intelektového vývoje a nakonec dochází ke korelaci výsledků kresebných testů a to s jinými psychologickými proměnnými. Výzkumem objektivními metodami se zabývali také například Ignat'jev, Sehringer, Piaget, Gellertová, Inhelderová a další.

1.2.1 Kresba postavy

„Kresebný test lidské postavy je jedním ze základních testů kresby lidské postavy, z něhož vycházejí další podobné testy“ (Šicková-Fabrice, 2002, s. 105). Metoda kresby postavy má své místo mezi psychodiagnostickými metodami již více než 60 let. V četnosti použití ze všech metod se umístila na 5. místě. Badošek (2013) dle údajů z roku 2004 (z publikace Svobody et. al.) uvádí užití metody u 42,7 % psychologů. V metodách, jež diagnostikují osobnost je kresba postavy umístěna již na 2. místě za metodou ROR. Výzkumné studie uvádějí, že klinici projektivní testy posuzují kladně, testům z hlediska objektivnosti důvěřují.

Vágnerová (1991) vycházející z vlastních zkušeností a z poznatků různých jiných autorů uvádí časovou náročnost kresebných metod. Kdy kresba dokáže dle nich poskytnout mnohé informace o citovém ladění dítěte. Dále Vágnerová (1991) uvádí, že:

- Jako první nahlížíme na **velikost postavy**: Velmi malé postavy kreslí děti úzkostné a nejisté. Naopak velké postavy kreslí ty děti, které mají vysokou tendenci silně prosazovat sebe sama, jsou agresivní a vcelku často mají výchovné problémy. Neplatí to ovšem u všech dětí, a to například u dětí s postižením cévní nervové soustavy. Davido (2001) uvádí ale také příklad, kdy se dítě může vyobrazit nadměrně velké, čímž chce skrýt svůj pocit méněcennosti.
- Dále se zajímáme o **umístění kresby na papíře**: Kresbu položenou ve vyšší části papíru nacházíme u dětí, které na svět nenahlízejí příliš realisticky. Naopak děti, které stojí tzv. „nohama pevně na zemi“ směřují kresbu více do dolní poloviny papíru. V případě velmi malé postavy situované do dolní části papíru, jsme s největší pravděpodobností narazili na dítě značně nevyrovnané, u něž jsou předpokladem potíže v sebehodnocení.
- **Chybné připojení některé části těla**: Svědčí o odchylce v sebepojetí dítěte.
- **Chybění některé z podstatných částí těla**: Jako je například trup, hlava, končetiny nebo některý ze základních rysů obličeje, pravděpodobně se bude jednat o kresbu dítěte, které má adaptační potíže. Může být také depresivně laděné nebo mít pocity bezmoci a prázdnoty.
Dále se zaměřila na hlavu a na její jednotlivé části.
- **Hlava**: Pokud je nápadně malá, popř. nějakým způsobem asymetrická, může se jednat o výraz citové nerovnováhy. K čemuž se dále připojují adaptační a komunikační obtíže. Detaily v obličeji, jež jsou příliš malé, mohou svědčit o úzkosti.
- **Vlasy**: Jsou jedním ze základních sexuálních atributů v kresbě lidské postavy. Děti narcistické často kreslí vlasy výrazně načesané nebo kudrnaté (Davido, 2001).
- **Oči**: Vypovídají mnohé o subjektu a jeho vidění světa. Hodně zvýrazněné oči mohou mít souvislost s paranoidními rysy. Prázdné oči zase mohou znamenat jakoukoli poruchu vztahů s okolním světem.
- **Uši**: Děti toužící po vědění kreslí uši velké. Hluché děti je buď nakreslí přímo obrovské, nebo v kresbě zcela chybí, což se děje zpravidla častěji (Davido, 2001).

- **Nos:** Davido (2001) uvádí kresbu se zdeformovanými nosy u dětí, jež se setkaly se sexuálními problémy, a to v jakémkoli rozsahu.
- **Ústa:** Chybějící ústa z větší části znázorňují sexuální problémy nebo problémy ve vztazích. Postavy bez úst jsou taktéž typické pro děti, kterým se nedostává vlídného slova. Pevně semknuté rty svědčí o napětí (Davido, 2001).
- **Zuby:** Které jsou vyceněné, jasně poukazují na agresivitu. Na agresivitu také poukazují do široka otevřená ústa.
- **Brada:** Dodává postavě na mužnosti, zároveň ale také na agresivitě, jsou-li i jiné detaily těla provedeny výrazně (Davido, 2001).

Trup: Pokud je nápadně úzký nebo naopak široký – jedná se pravděpodobně o jedince s neadekvátním vztahem ke svému vlastnímu tělu. Chybí-li zcela trup – postavu kreslil pravděpodobně schizofrenik nebo jiná osoba s poruchou vlastního tělesného schématu. Případně také dítě, které ještě nedosáhlo výše než na vývojový stupeň „hlavonožce“.

Paže: Nápadně krátké, deformované – mohou poukazovat na komunikační obtíže, zpravidla poukazují na nejistotu z jiných lidí. Nadměrně velké paže a ruce – mohou být důvodem agresivity jedince, popř. agresivity potlačené. Pokud jsou paže přirozeně odtažené od těla, jedná se o adekvátní příznak sociability. Zatímco paže těsně přitažené k tělu obyčejně znamenají pocit prohry nebo pochybnosti (Davido, 2001).

Nohy: Symbolizují rovnováhu a oporu těla. Pokud nohy chybí nebo jsou deformované – může to znamenat nejistotu, až depresi. Šikmo nakreslená postava značí problémy v uplatnění se a ve stabilitě v sociálních rolích.

Oblečení: Odráží sociální konformitu a přijetí sociálních norem. Postava nápadně nebo spoře oblečená – se vyskytuje u dětí, které se rády předvádí, jsou hysterické nebo také u dětí primitivních či impulsivních. Kapsy a knoflíky dodávají na důležitosti zobrazované osoby.

Postup při kreslení: Pokud dítě nezačne kreslit od hlavy nebo trupu – může to signalizovat komunikační nebo adaptační potíže. Dítě začínající kresbou od nohou je zpravidla značně nekonformní nebo má silné sklony k negativismu.

1.3 Kresba rodiny

Vžilo se zadání: *“Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny!”* (Matějček, Strohbachová, 1981, s. 316). Tato námětová kresba je vhodná pro děti od 6 do 12 let.

Zadávání této kresby až do 6 let je vhodné především z toho důvodu, že předškolní děti ještě nejsou natolik kreslířsky vyspělé, aby mohly uspokojivě zobrazit představy o své rodině. Ukončení kresby rodiny je žádoucí kolem dvanáctého roku, jelikož děti v pubertě jsou

až příliš kritické ke svým výtvorům (Matějček, Strohbachová, 1981). Vágnerová (1991) i Davido (2001) kladou důraz na komunikaci po dokončení kresby. Je nutné se zeptat, kdo je na obrázku vyobrazen. Často se ale stává, že dítě k postavám napíše, o koho se jedná.

Při hodnocení kresby rodiny je prvním diagnostickým vodítkem to, v jakém pojetí je rodina vyobrazena. Na druhé místo Matějček a Strohbachová (1981) řadí konstelaci členů rodiny. A jako třetí je klíčové pojetí osob.

Chybění někoho na obrázku je velmi ambivalentní. Je důležité, aby byli nakresleni všichni členové rodiny, včetně dítěte. Otec chybí častěji než matka, lze si to vysvětlit jako vyjádření negativního vztahu buď ze strany otce, nebo dítěte. Dále se tak stává také z důvodu otcovy časté nepřítomnosti v rodině. Významné je také zobrazení osob, které v rodině nežijí (pošťák, opravář apod.). To je typické pro děti citově deprivované, pro děti bez citového zázemí.

Situace, ve které je rodina zobrazena se u mladších dětí často omezuje pouze na prostý výčet osob, bez jakékoli aktivity, často chybí i prostředí rodiny, ve které by měla být rodina situována. Děti starší již dávají kresbě určité místo, zdůrazňují detaily nejen v kresbě postavy, ale i v okolí postav. Chybí-li tyto znaky v kresbách i u starších dětí, může to svědčit o nižší vývojové úrovni, o neochotě spolupracovat, lhostejnosti, citové chudosti nebo například rezignaci či vyčerpání (Davido, 2001).

Vágnerová (1991) popisuje projektivní hodnocení nápadností v zobrazení jednotlivých členů rodiny následovně:

- Postava otočená zády nebo profilem od ostatních - značí odmítání nebo snahu o vyhnutí se případným rodinným sporům
- Postava nápadně velká ve srovnání s ostatními - může mít v rodině velký význam, výsadní postavení. Bývá zdrojem autority nebo někým, kdo vyvolává strach případně také žárlivost či rivalitu. To platí i u sourozence, který je nakreslen jako největší z dětí. Může se jednat o jeho výsadní postavení mezi ostatními sourozenci, možná je mu věnována větší pozornost, láska nebo má jiné výhody (především tedy v očích kreslícího).
- Postava velmi malá oproti ostatním – bývá považována za nedůležitou, za někoho s malou autoritou. Je-li osoba nakreslena jako malá a izolovaná od ostatních, patrně

je izolována okolím. Nakreslí-li se tak přímo dítě samo, nemá ani pocit sounáležitosti s rodinou.

- Postava vyčerněná, stínovaná – může být zdrojem strachu nebo nejistoty. Takto bývá opět častěji zobrazován otec. Nutno podotknout, že často také náhradní otec dítěte, kdy má dítě rozporuplné pocity o jeho postojích k sobě samému.
- Postava zobrazena velmi slabými, přerušovanými konturami - je často spojena s ambivalentními pocity nebo s nejistotou. Davido (2001) se v tomto směru pozastavuje nad Oidipovským komplexem. Nakreslí-li chlapec otce velmi silnými čarami a matku naopak velmi slabými, je velmi pravděpodobné, že se s Oidipovským komplexem nevyrovnal. Patrně vůči otci cítí určitou zášť.
- Vymazávání, přeškrťování – bývá výrazem úzkosti a nejistoty.

Davido (2001) doplňuje výčet Vágnerové o způsob, jakým jsou postavy dítětem oblečeny. Což odráží jeho citový vztah k vyobrazenému, další možností je, že je ukazatelem sociálního postavení osoby. Děti, které jsou na obrázku vzhledem k ostatním teple oblečeny, nám sdělují, že se cítí nemilované. Dále dítě, které svou osobu nakreslí mezi postavu matky a otce, trápí nevyřešené konflikty mezi rodiči. Někdy je osoba i znehodnocena a to tak, že dítě nakreslí některou z postav zmrzačenou. Kreslíř, který se cítí odmítán, mezi sebe a rodiče v některých případech kreslí kus nábytku nebo velkou vzdálenost mezi osobami.

1.3.1 Kresba začarované rodiny

„Postava zvířete se rodí z postavy člověka, jeden grafický typ z typu druhého, staršího a už upevněného“ (Uždil, 1974, s. 32).

Matějček a Strohbachová (1981) doporučují kombinovat kresbu rodiny s kresbou začarované rodiny, která přímo stimuluje symbolické vyjadřování dítěte. Zadání pro dítě zní následovně: „Představ si, že přišel čaroděj a vaši rodinu začaroval do zvířat. Nakresli, do jakých zvířat by čaroděj vaši rodinu asi začaroval.“ Symbolika rostlin a věcí není tolik přehledná, proto volí zadání se začarováním pouze do zvířat. Podle okolností při zadání kresby dodávají, že se vlastně jedná o zkoušku fantazie. Kresba začarované rodiny často odhalí nejasnosti z kresby rodiny, proto je vhodné zadávat kresby pospolu. Po dokončení kresby klademe doplňující otázky, abychom se dozvěděli, co které zvíře vyjadřuje a jakou osobu ztvárňuje. Je vhodné se také doptávat, co dítě ovlivnilo, když zvolilo daného člena rodiny v podobě právě tohoto zvířete.

Jak uvádí Davido (2001), zvířata jsou dětem velmi blízká a to i v případě, že některá z nich nikdy neviděly. Mnohé jim totiž sdělí vyprávění z knih nebo zhlédnutí filmů. Vyobrazením zvířete lze velmi dobře odhalit potíže, stejně jako u kresby postavy. Zvířatům je totiž často připisována jistá symbolika. Např. medvěd je neobratný hromotluk, opice je ukazatelem chytrosti, páv je povýšený atd. Obecně zvířata divoká nebo dravá poukazují na agresivitu zobrazovaného člena. Mezi krvežíznivá zvířata lze zařadit například vlky, krokodýly, tygry a další jim podobné. Tyto zvířata nejčastěji vyjadřují postavu otce, ze kterého mají děti strach. Naopak zvířata domácí symbolizují láskyplné ovzduší.

Zvířata v kresbě dětí lze spatřit velmi brzy. Z počátku se však příliš neliší od obrazu lidí. Bývají znázorněny tzv. „en face“, kdy jsou natočeny svou polidštěnou tváří. Skutečnost, že se jedná o kresbu zvířete, nám napovídá především horizontální poloha nakresleného zvířecího těla (Uždil, 1974). Děti v období 3 až 4 let kreslí zvířata s velmi dlouhým trupem, což je přesný opak kresby lidské postavy. Počet nohou je velmi často nepravidelný (Příhoda, 1971). Někdy bývají také postaveny pouze na dvou nohách a prozradí je jen ocásek nebo růžky. Zvířata na dvou nohách kreslí děti především proto, že je tak viděly v pohádce (Uždil, 1974).

Matějček a Strohbachová (1981) sestrojili v letech 1975 – 1976 výzkum dětí z rodin alkoholiků. Jednalo se o 310 dětí, které však nebyly všechny pro výzkum použity. Do užšího výběru šly děti z úplných rodin, dále bylo rozhodující pořadí narození mezi sourozenci, věk rodičů a nejvyšší dosažené vzdělání matky. Finální počet dětí, které se zúčastnily výzkumu, činil 187 probandů. Děti kreslily ve škole v izolované místnosti a mimo vyučování. Otázka zněla, jaká je preference zvířat dle pohlaví dítěte.

Tabulka 1. Zastoupení jednotlivých zvířat v KZR chlapců a dívek

Chlapci		Dívky	
Zvíře	Počet voleb	Zvíře	Počet voleb
Pes	32	Kočka	66
Kůň	22	Pes	50
Kočka	21	Slepice	24
Lev	20	Medvěd	22
Pták	12	Zajíc	18
Medvěd	11	Myš	13
Ryba	11	Ryba	13
Zajíc	10	Veverka	13
Slon	10	Slon	10
Opice	9	Liška	10
Žirafa	9	Labuť	8
Had	8		
Liška	8		
Myš	8		

V tabulce byly sloučeny děti z rodin alkoholiků i děti kontrolní skupiny. Z tabulky vyplývá, že mezi nejčastější volbu dívek patří slepice, veverka a labuť, mezi volby chlapců potom kůň, lev, pták, opice, žirafa a had. Společné volby obou pohlaví jsou pes, kočka, medvěd, zajíc, myš, ryba, slon, liška.

Na základě předchozích klinických zkušeností se pokusili sdružit zvířata do skupin, dle toho, jaký symbolický význam jim děti asi přiřkládají:

- 1. Síla a dravost** – slon, buvol, bizon, hroch, brontosaurus (síla) a lev, tygr, medvěd, orl (dravost). Dle výzkumu se v této pozici zobrazoval nejčastěji otec, dále sám kreslíř, poté sourozenci a jen ojediněle matka.
- 2. Drobtina** – myš, křeček, morče, veverka, beruška, brouček, moucha, vážka, žížala, šnek, rak, žába, mravenec. Tato zvířata jsou pojímána obecně jako bezmocná a slabá, někdy také ale i jako hravá a roztomilá. Výskyt takto zobrazených členů byl ve výzkumu velmi vyrovnaný.
- 3. Mlád'ata** – lviče, house, medvídek, kotě. Po zhodnocení výzkumu se oba autoři shodují, že lze předpokládat kresbu členů rodiny v této podobě především u dětských osob v rodině, a častěji budou zobrazeny v kresbách dívek než chlapců.

4. **Nepříjemní tvorové** – had, chroust, pavouk, veš, stonožka (někdy také myš a prase). Tito tvorové mají vzbuzovat odpor, nelibost, až štitivost. K této skupině autoři dodávají, že nenašli jinou možnost, jak skupinu zvířat pojmenovat a které do ní řadit.
5. **Domácí zvířata** – kůň, králík, husa, ovce, prase, kuře, kohout, slepice, kachna, koza. Zde je spojovacím kritériem hospodářská blízkost člověku. Pes a kočka byli hodnoceni zvlášť, byli vyčleněni jako reprezentanti manželského modelu.
6. **Elegance** – labuť, žirafa. Volby elegance jsou nejčastěji přítomny v kresbě matky.

1.4 Barevnost v kresbě

Teoretikové se ne vždy shodují na významu barev, všichni se však shodují, že barva symbolizuje náladu, pocity a dodává obrazu na důrazu. *„Řeč barev je součástí základní a velmi rozsáhlé symboliky, s níž se setkáváme v nejrozmanitějších oblastech života“* (Davido, 2001, s. 34). Dobrým příkladem jsou věty typu: „Vidět rudě“, „Zezelenat závistí“, nebo „Vidět věci příliš růžově“. Při náhledu na kresbu je ale důležité nahlížet na věk subjektu, jelikož v počátcích kreslení, děti prostě popadnou nějakou tužku či pastelku a bezmyšlenkovitě čarají (Davido, 2001). Čačka (2000) uvádí pět let věku jako dobu, kdy začíná být kresba výrazně barevná a dá se z ní ledacos vyvodit. Plevová (2003) hovoří o předškolním věku jako o době, kdy je dítě již schopno rozeznat nejen základní barvy, ale také barvy doplňkové, jako je například fialová, růžová nebo oranžová.

Zpočátku dítě upřednostňuje především pastelky, ale postupem času velmi ocení také štětec nebo malování prsty. Za zmínku taktéž stojí záliba ve vystřihování z papíru nebo tvorba z modelíny (Říčan, 1989). Děti mají potřebu pomocí barev znázornit vztahy a souvislosti, jednání osob na obrázku apod (Uždil, 1974). *„Barva a tvar jsou pro dítě především nositeli určitých věcných obsahů – zelená je spojena s představou vegetace, modrá s představou oblohy“* (Uždil, 1974, s. 36). Při znázornění určité barvy je mimo jiné nutno také přihlížet k intenzitě, hustotě, odstínům a dalším. Spojí-li se některé barvy, dochází k harmonickému zobrazení, někdy může spojení ale naopak šokovat svým nesouladem nebo křiklavostí, což může být citového původu (Davido, 2001).

Barvy lze rozdělit na teplé a studené. Teplými barvami dítě označuje ty věci, které jsou mu milejší, které má rádo. Označuje tak ale také ty věci, které považuje za drahé nebo vzácné (Uždil, 1974). Teplé barvy lze také nazývat barvami sympatickými, mezi něž bychom mohli zařadit například červenou, žlutou nebo růžovou a mezi barvy

nesympatické černou, špinavou hnědou, tmavou fialovou a další (Uždil, 1976). Teplé barvy svědčí o vyrovnanosti, tmavé poukazují na smutek, úzkost nebo také na odpor k malovanému objektu. Bledé odstíny značí citovou nevyrovnanost nebo špatný zdravotní stav. Zdravé dítě má zpravidla jiný výběr barev, než dítě nemocné. Děti zdravé kreslí optimistické krajiny plné barev. Barevnost kresby je znakem stability a správné sociální adaptability. Naopak děti se špatným zdravotním stavem užívají mdlých barev. Bledých odstínů dále užívají děti introvertní, které obtížně navazují vztahy. Těmto dětem stačí pouze jedna, maximálně dvě barvy (Davido, 2001).

Jestliže dítě užívá opakovaně pouze některou z barev, je třeba tomuto emočnímu projevu věnovat pozornost (Lisá, Kňourková, 1986). Schází-li v kresbě barva úplně, je to jev také alarmující, jelikož značí citovou prázdnotu nebo například asociální tendence dítěte (Davido, 2001).

Uždil (1974) však dodává, že barvy je možno považovat pouze za symbolické, pravdou ale zůstává, že určitou roli v dětské kresbě hrají. Proto je nutno kresbu hodnotit komplexně, ne jen z jednoho určitého hlediska.

1.5 Jak přistupovat k dětské kresbě

S ohledem na čas by děti neměly být honěny od jedné činnosti ke druhé, jelikož jsou pak roztěkané a ukvapené. Neměly by ale zároveň zůstat ponechány u činnosti samotné, ke vhodným podmínkám patří mimo jiné totiž také vedení ke kresbě (Brierly, 1996). I Davido (2001) píše o důležitosti sledování dítěte při kresbě. Důvodem je doprovodné vyprávění příběhu samotným kreslířem. Dítě při kreslení ale nesmí být nijak rušeno, ideální je, pokud se zadávající osoba zdržuje za ním. Není vhodné, aby „testující“ seděl proti dítěti, jelikož by dítě mohlo pociťovat zábrany, bylo by přiváděno do rozpaků a výsledky by tak mohly být zkresleny.

Výsledky by mohly být také zkresleny, pokud by u kresby byli přítomni ostatní členové rodiny nebo kamarádi. Dítěti dáme k dispozici papír, na výběr tužky velikosti číslo 2, jelikož tak je provedení kresby nejrealističtější. Guma by neměla taktéž chybět, aby mělo dítě možnost opravy i jiným způsobem, než jen přeškrutáváním. Lze poskytnout i pastelky, děti kresba s nimi více baví. Fixy ani voskovky nejsou příliš vhodné z důvodu nemožnosti s nimi vytvořit detaily, které jsou důležité pro interpretaci kresby (Whitney-Person, Hardin, 2002).

Jedná-li se o spontánní kresbu, můžeme ji posuzovat jak z hlediska obsahového (obsahová procleněnost, námětová různorodost), tak i formálního (vedení čáry, její plynulost, jistota, přesnost, návaznost, kreslení podle předlohy). Ne vždy je však obsah a provedení v jednotě (Bednářová, Šmardová, 2011).

Vágnerová (1991) se domnívá, že kresby dětí neurotických, úzkostných nebo také perfekcionistických bývají velmi pečlivě provedeny. Charakteristické pro toto zobrazení je strnulé postavení zobrazovaného subjektu, nohy jsou semknuty k sobě a ruce těsně přitaheny k tělu. Dále sledujeme kvalitu provedení čar. Slabé, nejisté, přerušované čáry nebo také stínování, začernění, škrtnání, gumování svědčí o úzkostech, nejistotě, vnitřním napětí, popř. depresích. Důležité je si také všimnout, ve kterých částech na postavě došlo k tomuto výskytu. Davido (2001) ale poukazuje na výskyt velmi silných čar u dětí agresivních. Vyrovnané děti mají svou sílu pod kontrolou. Děti vyrábějící nedbalé výkresy mívají také potíže se psaním.

Mezi další poznatky z její praxe patří následující:

- Je důležité přihlížet k tomu, co dítě u kresby vynechalo nebo co kresebnému objektu chybí.
- Velikost kresby je taktéž velmi důležitá, posuzuje se vzhledem k velikosti papíru.
- Děti vyrovnané situují kresbu doprostřed papíru. Naopak děti problematické směřují kresbu k okrajům.
- Dále děti vyrovnané, stojící tzv. „nohama na zemi“, umísťují kresbu dolů na papír. Setkáme-li se ale s objektem položeným příliš vysoko na papíře, často se jedná o vysoce sebevědomé dítěte.
- Na psychologické konflikty může poukazovat přehnaně kladený důraz na horizontální čáry.
- Dítě kladoucí velký důraz na drobné skvrny a tečky je pravděpodobně až úzkostlivě pečlivé.
- Také pořadí postav, ve kterém je dítě kreslí, má své opodstatnění, jelikož odhaluje postoj dítěte k nim. Postavy, jež jsou nakresleny jako první, nejsou dítěti vůbec lhostejné.
- *„Přeškrtnání a gumování svědčí o nedostačivé sebedůvěře nebo také o snaze potlačit to, co by mohlo vyjít najevo“* (Davido, 2001, s. 29).

Uždil (1974) radí brát vážně, co dítě nakreslí, rovněž je nutno dítě nepodceňovat, ani neužívat ironie. Vhodným prostředkem není ani kárání nedostatků v kresbě. Bednářová

a Šmardová (2011) zdůrazňují podporu správných pracovních návyků při kreslení, jedná se především o správné držení těla, úchop psacího náčiní, postavení a uvolnění ruky, podstatný je také tlak, který je vyvíjen na podložku.

2 RODINA

Matějček (1989) hovoří o vysoké potřebě vřelých citových vztahů od dospělých vychovatelů. Rodina je totiž tou nejvlivnější skupinou v životě člověka. Leman (1997) uvádí největší vliv rodiny právě z toho důvodu, že první roky života tráví dítě v ní, teprve až později vstupuje do dalších institucí, jako je školka, škola, zájmové kroužky a další.

Trvalé soužití členů rodiny je taktéž velmi podstatné, dětem totiž přílišné změny neprospívají. V rodině dostává osobnost dítěte tvar, zde získává své první zkušenosti a často se potvrzuje, že právě to, co je na začátku, bývá nejdůležitější. Přestože je člověk v průběhu svého života začleněn do velkého množství sociálních skupin, nevkládá do nich celou svou osobnost, jako je tomu v rodině, ale jen nepatrnou část z ní (Vančurová, 1966).

Odvěkou pravdou je, že dítě potřebuje lásku a stejně jako v rodině s více sourozenci, v rodině s dvojčaty je nutno náklonost dělit spravedlivě rovným dílem. Jak píše Matějček (1989), nemusí se jednat o lásku ve smyslu rozmazlování a hýčkáni. Dítě má vyrůstat za pocitu jistoty, má vědět, kam patří, na koho se má spoléhat a obracet. Rodičovská láska nemá být slabošská, ani pojmána jako oběť. Má být náročná, důsledná a v rámci mezí i přísná. „*Dobrý domov je jednou z podmínek šťastného dětství. A šťastné dětství je jednou z podmínek dobré, zdravé, utváření lidské osobnosti*“ (Matějček, 1989, s. 175). Domov je místo, kde se dítě cítí bezpečně a má tam své místo. Matějček (1989) ještě dodává, že je-li: „*Dítě vychovávané v prostředí hygienicky třeba nezávadném, ale chudém na podněty smyslové a citové, může velmi zaostávat ve vývoji rozumových schopností*“ (1989, s. 43).

V rodině si dítě vytváří jakýsi předobraz vzorů lidského chování, a to také chování partnerského. Rodiče nejsou pro dítě pouhými osobami, ale jsou jistými symboly autority. Dále je důležitá velikost rodiny. Bude rozdílné, jak se budou vyvíjet vztahy v rodině s jedináčkem a v rodině s více dětmi, nebo případně v rodině neúplné, kde chybí jeden z rodičů (Vančurová, 1966). Život se sourozencem je také přípravou na budoucí partnerství a rodičovství, jelikož dítě nikde jinde nezíská tolik sociálních dovedností, jako po boku svého sourozence. Když si děti hrají, znamená to, že se dělí o čas, hračky, místo i myšlenky, což je pro budoucí život velmi důležité. Dochází k nauce nejrozličnějších praktik společenských vztahů (Matějček, 1989). Leman (1997) poukazuje na skutečnost, že postupem času se z rodin stále více vytrácí řád. Mnohdy se i role obrátí a jsou to právě děti, které určují chod rodiny.

2.1 Sourozenectví

„Sourozenec zůstává celoživotně blízkým, i kdyby vzájemnou vazbu tvořilo nakonec jen vědomí příbuznosti a sdílená zkušenost z dětství“ (Vágnerová, 1996, s. 201). Jak uvedl ve své publikaci již Říčan (1989), čím dál méně se sourozenecky žije. Nyní děti tráví spoustu času i mimo školní vyučování s ostatními dětmi a jdou tak ochuzeny o kontakt se svými sourozenci. Dalším problémem je také fakt, že je mnohem více jedináčků, než tomu bylo dříve.

Ne vždy platí, že je jedináček dítětem rozmazleným. Je spíše dítětem přetěžovaným, jelikož rodiče směřují všechnu svou pozornost na něj, zatímco v početných rodinách se nároky přece jen rozdělí mezi sourozence. Rodiče mají od svých dětí jistá očekávání, a co nedokáže jedno, může dokázat to druhé. Na děti není v těchto případech vyvoláván takový tlak, jako je tomu u dítěte, jež je v rodině samo.

Sourozenci tráví totiž mnohem více času mezi sebou, než jedináčci, kteří tráví více času se svými rodiči. Zároveň jsou si jako sourozenci zdrojem vývojových podnětů. Jedná se o společenství, které je dané osudem. Sourozenci mají stejné vychovatele, jsou dětmi týchž rodičů. Stýkají se se stejnými lidmi, mají stejné příbuzné, kteří jejich rodinu navštěvují (Matějček, 1989). „Rodina jako celek, rodinné hnízdo, má být útočištěm ve světě, kde je často příliš mnoho honby za úspěchem, tvrdosti, přetvářky, vysokých nároků, anonymity“ (Říčan, 1989, s. 173). Stejně jako rodina, je pro dítě druhý sourozenec, stabilní součást života. Vyrůstání dítěte po boku svého sourozence je vhodné především z důvodu učení se sociálním dovednostem a tím pádem i lepší zvládnání sociálního kontaktu s vrstevníky. Tato zkušenost je velmi bohatá především proto, že dítě se sourozenci, dá se říci, žít musí a nemůže od konfliktů utíkat tak, jako by mohlo v případě střetu s vrstevníky. Sourozenecké soužití dítě velmi ovlivní a to nejen na základě přímých interakcí, ale také přístupy rodičů (Vágnerová, 1996).

První náznak rivality se vyskytuje v batolecím věku, kdy pramení především z pocitů nespravedlnosti a nedostatku lásky, nebo když se může dítěti zdát, že druhý sourozenec je upřednostňován a je častěji úspěšnější v dovolání se ochrany. V předškolním věku společně vycházejí sourozenci mnohem lépe, mají-li podobné temperamentové vlastnosti. V tomto období představují rodiče pro děti jakýsi pomyslný vzor, kterému se děti chtějí podobat, vzor rodiče, se kterým se identifikují (Vágnerová, 2005). „Předškolní děti svou potřebu být jako rodiče uspokojují především ve hře, kde mohou získat roli dospělého, jinak zatím nedostupnou, a procvičit si ji“ (Vágnerová, 2005, s. 205).

Děti do této doby nebyly rozlišovány na chlapce a dívky. V mladším školním věku ale postupně dochází k určité diferenciaci. A to tak, že chlapci jsou často bráni jako méně snaživí a línější než děvčata. Dívky jsou podle okolí proti také častěji samostatnější (Matějček, 1989). Sourozenci v tomto věku často společně soupeří, ale jsou schopni se dohodnout na kompromisech, jsou schopni spolupracovat a vzájemně se podporovat, to vše však pouze za předpokladu, že jsou rodiči již od raného věku řádně vedeni. Školní věk je období stabilizace vztahů mezi sourozenci, což se zpravidla až do puberty nijak výrazně nemění (Vágnerová, 2012). Velmi důležité je přihlížet k individualitě dítěte. I když dítě vyrůstá po boku svého dvojčete, nemá identické zájmy a potřeby. Každé dítě je již od narození osobností s individuální charakteristikou. Respektovat individualitu dítěte neznamena zasahovat do výchovy, jen je důležité dítě vést (Matějček, 1989).

Co se soupeření mezi sourozenci týče, Leman (1997) uvádí největší míru soupeření v rodině se dvěma chlapci. U dívek se soupeřivost vyskytuje také, ne však již v takovém rozsahu. K tomu dodává, jestliže vůbec nějaké soupeření mezi dívkou a chlapcem je, tak bývá velmi slabé. „*Veškeré sourozenecké interakci, dokonce i ty nepřátelské, podporují rozvoj sociálního porozumění pocitům a potřebám jiných lidí*“ (Vágnerová, 2012, s. 228).

V sourozeneckých vztazích se formuje „souhra“, „soucit“ a „spolupráce“. Tyto vztahy se totiž vyznačují četnými konflikty, ale naopak také řadou kladných společenských postojů. K tomu ale také patří nutnost se umět dělit, jak o přízeň rodičů, tak o materiální věci. Tato konstelace je tedy plná omezení. Děti si musejí vstřípit, že nemohou používat slůvko „já“, ale především „my“ (Matějček, 1989). „*Často můžeme pozorovat, jak jedno dítě v rodině chce dělat přesně to, co dělá druhé, chce umět to, co umí to druhé, chce umět přesně totéž, chce vypadat stejně atd.*“ (Matějček, 1989, s. 55).

Říčan (1989) konstatuje, že vztahy mezi sourozenci nebývají vždy příliš idylické, jsou plné sporů, agresivity, závisti a žárlivosti. Na druhou stranu se společně spáchané hříchy a zklamání mnohem snáze přijímají ve dvou.

Ne nadarmo se říká - ve dvou se to lépe táhne. Vykonávání nějaké činnosti ve dvojici, či ve větším počtu má poznávací význam. „*Co nevidí jeden, vidí druhý – a jeden se na věc dívá trochu jinak než druhý. Sdílení v tomto smyslu znamená i sdělování poznatků a tím i rozšiřování a prohlubování vědomostí. A přitom se to děje v příznivém citovém ladění, což znamená, že to hlouběji vstupuje do paměti a děle tam přetrvává*“ (Matějček, 1989, s. 260).

Kresba sourozence

I u vyrovnaného dítěte se stává, že se nakreslí s rodiči samo a jeho sourozenec v kresbě chybí. „*Například se vymlouvá, že nemá dost místa nebo času, případně že bratr nebo sestra jsou jen zřídka doma. Pro vybití agresivity vůči sourozencům poslouží dítěti jakákoli výmluva*“ (Davido, 2001, s. 64). V případě žárlivosti vůči druhému sourozenci se dítě může snažit obraz sourozence nějakým způsobem poškodit. Stává se, že bývají sourozenci jednoručí, jednozobí, slepí, nedokreslení nebo zcela přeškrtní.

2.2 Dvojčata

„*Vícečetná těhotenství jsou brána jako rizikové, což je logické, jelikož je organismus matky zatěžován dvojnásobně*“ (Rulíková, 2002, s. 24). U vícečetných těhotenství je také větší nebezpečí vzniku nejrůznějších těhotenských obtíží, jako je například vysoký krevní tlak, těžší forma zvracení, anémie, krvácení, velké množství plodové vody, nebo i zvýšená možnost potratu. Je tedy logické, že vícečetná těhotenství vyžadují zvýšený lékařský dohled, což je žádoucí především u jednovaječných dvojčat. Tyto předporodní rizika zahrnují i častou preventivní hospitalizaci, zejména ke konci těhotenství (Rulíková, 2002).

Podle Štemberovy stupnice porodního rizika, je dvojče narozené jako první až na osmnáctém místě. Zatímco dítě narozené jako druhé, je již na místě druhém. Děti se rodí předčasně, s nízkou porodní hmotností, a porod je také častěji komplikovaný. Komplikovanost porodu přináší větší pravděpodobnost poruchy nervového systému, což je obzvlášť zatěžující pro dítě narozené jako druhé. Jak uvádí Matějček (1992), to je také důvod nízkého výskytu dvojčat v poradenských službách. Vyskytne-li se v těchto službách dvojče, bývá to zpravidla to mladší.

Při příchodu dítěte do rodiny nepřichází pouze jedno, ale rovnou dvě, rodiče se tedy musí vyrovnat s mnohem většími nároky. Nejedná se pouze o často zmiňované nároky ekonomické, ale také fyzické, psychické a sociální. To vše může mít nepříznivý vliv na jejich rodinné klima.

„*Když se mluví o dvojčatech, většinou se každému vybaví dvě úplně stejné děti, stejně oblečené, stejně roztomilé*“ (Rulíková, 2002, s. 20). Jsou častým předmětem obdivu. Dvojvaječná dvojčata nebývají ale tolik středem zájmu, jako dvojčata jednovaječná. Pro rodiče se ale nikterak neliší od jednovaječných, výchova a péče o ně je stejně náročná (Rulíková, 2002).

Problémem rodin s dvojčaty je skutečnost, že se jedno z dvojčat chce zavděčit rodičům nebo se ukázat před kamarády a ne stále kráčet ve stínu svého bratra nebo sestry. Což lze považovat za jádro rivality. Rivalita je zdravá, pokud ji rodiče podchytí včas a své děti usměrní. Není důležité, aby se sourozenci uplatňovali ve všem stejně, ideální je, aby se každý z nich uplatňoval ve své určité oblasti zájmu.

Dvojčata jednovaječná

Rulíková (2002) označuje početí jednovaječných dvojčat jako „náhodnou“ chybu. „*Nikdo neví, co přiměje oplodněné vajíčko (zygotu), aby se během prvních dvou týdnů po početí rozdělilo*“ (Segalová, 2009, s. 11). Vznikají tak dva jedinci, jejichž genetická výbava je totožná. Jsou vždy stejného pohlaví a jsou si téměř k nerozeznání podobní. Odlišit je lze například podle mateřských znamének, pih nebo odlišného růstu vlasů.

„*Dojde-li k rozdělení zárodku po třináctém dni od početí (je to asi 1 % všech jednovaječných dvojčat), nemůže již dojít k úplnému rozdělení a vznikají tak dvě částečně srostlé bytosti, tzv. siamská dvojčata*“ (Rulíková, 2002, s. 14).

Dvojčata dvojvaječná

Pokud žena současně uvolní dvě vajíčka a obě jsou následně oplodněna, vznikají dvojvaječná dvojčata (Segalová, 2009). Dvojčata dvojvaječná mohou, ale nemusí být stejného pohlaví. Děti obvykle sdílejí polovinu genů, jsou si tedy podobné jako „obyčejní“ sourozenci. Díky čemuž zde odpadá problém s vlastní identitou (Rulíková, 2002).

„*Překvapivé je, že některá dvojvaječná dvojčata mohou mít tutéž matku, ale různé otce – to se stává, jestliže má žena pohlavní styk se dvěma různými muži a během krátkého časového intervalu uvolní dvě vajíčka*“ (Segalová, 2009, s. 13).

O dvojvaječných dvojčatech se často mluví pouze jako o sourozencích. Jak ale uvádí Matějček (1992), děti si jsou především psychicky mnohem bližší, než obyčejní sourozenci. Žijí v jedné současnosti, přijímají stejné podněty z prostředí. „*Dvojčata se rodí svázaná intimním poutem, jaké jim většina lidí může jen závidět*“ (Segalová, 2009, s. 13).

Značně na sobě závislá bývá i dvojice děvče-chlapec. Kdy dívka mívá již od brzkého věku vypěstován mateřský ochranný pud, který se zpravidla v období puberty obrátí a v roli ochránce je chlapec (Rulíková, 2002).

2.2.1 Život dvojčat

Jak již bylo řečeno, v rodině s dvojčaty se dá logicky předpokládat větší náročnost v péči o ně. Zároveň je zde ale větší hrozba nebezpečí podnětového ochuzení a deprivace. Naštěstí si je rodina této možnosti často vědoma a tak k tomuto faktu nakonec nedochází.

„Pokud přece zaznamenáváme určité nedostatky, pak ani ne tak v péči a vývojové stimulaci ze strany rodičů, ale spíše ve specifické stimulaci ze strany druhého dvojčete. Jedno je totiž druhému sociálním prostředím, a to v tom případě stejným, nebo jen málo rozdílným“ (Matějček, 1992, s. 86). Kdyby napodobovalo neustále jedno dítě druhé, docházelo by k postupnému snižování stimulační hodnoty, ve výsledku by se jednalo o bezvýchodnou výchovu. Ideálním způsobem, jak tento nedostatek vyrovnat je včasné zařazení dětí do mateřské školy.

Srovnávání u dvojčat je velmi pravděpodobné a rozdíly mezi nimi jsou nápadnější, než u jiných dětí. Jedná-li se o dvojčata jednovaječná a je-li některé z nich v porovnání s druhým vývojově opožděno, mohou za to s největší pravděpodobností organické příčiny (Matějček, 1992). Porovnávání má na děti obrovský vliv. *„Pro nikoho není vyhovující vyrůstat jako přívažek, jako neoddělitelná část někoho jiného, natož pak když ten někdo je hezčí, hodnější, silnější, poslušnější nebo dokonce lépe čte“* (Vančurová, 1966, s. 66). Pokud bude jedno neustále vítězem a druhé neustále poraženým, neprospěje to žádnému z nich. Proto není vhodné, aby ke srovnávání docházelo přímo před dětmi. Prioritou ve výchově je nutnost respektovat osobitost a individualitu u každého z nich.

„Dvojčata jsou vždy zajímavým spojením vůdčího typu a typu přizpůsobivého. Prvorozené se často ujímá asertivní role vůdce a druhorozené ho ve všem následuje“ (Leman, 1997, s. 42). Také Rulíková (2002) ve své publikaci uvádí, že si je většina dvojčat „podobná“, ať už se jedná o dvojčata jednovaječná nebo dvojvaječná. Děti narozené první bývají dominantnější, průbojnější a komunikativnější, staví se do role ochránce obou. Zatímco děti druhorozené bývají poněkud slabší, a to nejen zdravotně.

Výchova dvojčat v předškolním věku je stále ještě velmi náročná. Děti se i nadále učí základním pohybovým dovednostem, protentokrát například jízdě na kole, plavání nebo lyžování. A opět, rodiče tyto dovednosti učí dvě děti najednou. Často se také stává, že dvojčata dělají stejný sport nebo studují stejný obor. Nemívají ale vždy stejné nadání. Jedno z nich může mít například lépe rozvinuté myšlení, druhé je zase zdatnější v gramatice. Mívají rozdílný rukopis a jiný podpis, také se stává, že jedno z dvojčat je pravák a jedno levák.

V případě zápisu děti do školy, je-li doporučen odklad školní docházky pouze jednomu z dvojčat, doporučuje se dát odklad oběma dětem. Ušetříme tak druhé dítě pocitům méněcennosti. Rodiče dvojčat někdy příliš neusnadňují učitelům práci s jejich dětmi, když volí pro děti podobná jména a jim se pak děti o to víc pletou. Jsou to jména typu Bára a Klára, Milan a Michal, Petr a Pavel apod. Nebo také jména, která něco asociují nebo připomínají, Adam a Eva, Petr a Lucie a mnohé další.

3. VÝZKUMNÁ ČÁST

V rámci výzkumné části navážeme na informace, které jsme načerpali během tvorby teoretické části této práce. Výzkumná část bude zaměřena na výtvarný projev dětí, konkrétně dvojčat. Předmětem zkoumání bude srovnání kresby rodiny a kresby začarované rodiny mezi jednotlivými dvojčaty.

3.1 Cíle

Hlavním cílem výzkumné části bylo porovnat vnímání rodinného prostředí jednotlivými dvojčaty a to na základě výtvarného projevu dětí. Jednalo se o kresbu rodiny (dále jen KR) a o kresbu začarované rodiny (dále jen KZR).

Hodnocení výzkumu vycházelo z poznatků literatury, ze které bylo čerpáno během tvorby teoretické části této práce. Výsledky se však nedají zobecňovat, vztahují se jen k daným kresbám.

Hlavní výzkumná otázka:

Bude se kresba nějak výrazně lišit mezi starším a mladším dvojčetem?

Podotázky:

1. Nakreslí obě děti všechny členy rodiny včetně domácích zvířat?
2. Bude rodina vyobrazena pohromadě?
3. Nakreslí dívky jako první matku a chlapci otce?
4. Vyobrazí dvojčata členy své „zvířecí“ rodiny zvířaty stejných skupin, dle symboliky, jež jim přikládají?
5. Bude shodné užití, popřípadě neužití barev u obou dvojčat?

3.2 Metodika

Pro výzkum byla použita kvalitativní analýza kresby dle literatury zabývající se tématem dětské kresby a její diagnostikou. Užita byla kresba rodiny a kresba začarované rodiny.

Instrukce pro kresbu rodiny zní: „*Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny*“ (Matějček, Strohbachová, s. 316, 1981). Pro kresbu začarované rodiny je volena formulace: „*Představ si, že přišel čaroděj a vaši rodinu začaroval do zvířat. Nakresli, do jakých zvířat by čaroděj vaši rodinu asi začaroval*“ (Matějček, Strohbachová,

s. 317, 1981). U kresby začarované rodiny budou jednotliví členové řazeni do skupin dle toho, jaké zvíře představují. V případě možnosti zařazení jednotlivého zvířete do více skupin, budeme vycházet z doprovodného komentáře dítěte, popřípadě z doplňujících otázek, které budeme klást kreslicímu po dokončení kresby.

Tabulka 2. Řazení zvířat do skupin

Číslo skupiny	Skupina	Příklady zvířat
1.	Domácí zvířata	Pes, kočka, kuň, prase, slepice, ovce
2.	Silná, dravá zvířata	Lev, slon, nosorožec, krokodýl, medvěd
3.	Exotická zvířata	Žirafa, zebra, opice, klokan, panda
4.	Ptactvo	Papoušek, vlaštovka, sýkorka, sova, páv
5.	Drobná zvířata	Veverka, ježek, želva, had, mravenec

Příprava výzkumu

- a) Vytipování dostupnosti dvojčat v širokém okolí, ve věku 4-12 let. Následné omezení výzkumného vzorku na děti ve věku 8-12 let, z důvodu lepší úrovně kresby a možnosti tak zkoumat větší detaily, než by tomu bylo u mladších dětí.
- b) Stanovení kritérií pro výzkum – úplnost rodiny a nepřítomnost dalších sourozenců v ní, navození motivace ke kresbě a zajištění vhodného prostředí.
- c) Stanovení kritérií pro hodnocení kresby rodiny – vyobrazení všech členů rodiny včetně domácích zvířat, pospolitost rodiny, preference prvně nakreslené postavy dle pohlaví dítěte, užití barev.
- d) Stanovení kritérií pro hodnocení kresby začarované rodiny – vyobrazení členů rodiny dle skupin.
- e) Kontaktování rodičů dvojčat, seznámení je s účelem a cíli výzkumu a zajištění jejich souhlasu za účelem začlenění dvojčat do praktické části bakalářské práce.
- f) Studium materiálu týkajícího se výzkumu (Miovský, M., 2006). Ostatní materiály byly použity již v teoretické části práce.

Etika výzkumu

Po zkontaktování byli rodiče dvojčat obeznámeni s cíli výzkumu, s celým postupem realizace i se záměrem použití výzkumných výsledků do bakalářské práce. Byli ubezpečeni, že se jedná o výzkum anonymní, proto nebudou uváděny žádné osobní

informace a jména dětí budou pozměněna tak, aby nebylo možno odhalit totožnost zkoumaných dětí a jejich rodiny. Dále byli rodiče ubezpečeni, že průběh kresby bude prováděn s ohledem na věk dětí a nedojde k žádné formě porušení lidských práv u žádné osoby účastnící se výzkumu.

Charakteristika zkoumaného souboru

Předmětem zkoumání byly 3 páry dvojčat, v této kombinaci: dvě dívky, dva chlapci, dívka a chlapec. Děti byly ve věku 9,8 – 11 let. Dvojčata stejného pohlaví byla jednovaječná.

Záměrně byly vybrány děti z úplných rodin, ve kterých nejsou žádní další sourozenci, všechna pozornost dětem je směřována tedy pouze na dvojčata a není tak více dále dělena.

Tabulka 3. Přehled zkoumaného vzorku

Sourozenecký pár	Jméno	Pořadí narození	Rozdíl v čase narození	Věk v době kresby	Typ dvojčat
Dívky	Tereza	1.	2 minuty	10,2	Jednovaječná
	Klára	2.			
Chlapci	Martin	1.	15 minut	9,8	Jednovaječná
	Pavel	2.			
Dívka a chlapec	Adéla	1.	5 minut	11,0	Dvojvaječná
	Michal	2.			

Průběh výzkumu

Všechny kresby dětí proběhly v měsíci lednu roku 2014. Rodiče dětí zajistili hladký průběh kreseb. Děti kreslily ve svém obvyklém sociálním prostředí, ve svém pokoji. Díky tomu bylo zajištěno, aby měly děti na kresbu klid a zároveň aby nemohly opisovat, jelikož oba sourozenci kreslili zvlášť. Papír si mohly natočit dle svého výběru, k dispozici měly tužku č. 2, pero, pastelky, fixy a gumu. Čas na kresbu byl volný.

Při tvorbě výzkumné části bylo ověřeno, jak velké množství informací lze získat z jednoho obrázku. Dětem byl mezi jednotlivými kresbami dán tzv. oddychový čas, v tomto čase probíhal rozhovor s rodiči nad právě dokreslenými obrázky.

Pomůcky

- Bílý papír formátu A4 – každé z dětí dostalo papíry celkem dva (jeden na kresbu rodiny a druhý na kresbu začarované rodiny)
- Tužka

- Pero
- Pastelky a fixy
- Guma

3.3 Výsledky výzkumu

Výsledky děvčat, 10,2 let

Kazuistika č. 1: Tereza

Kresba rodiny

Tereza situovala rodinu do obývacího pokoje, pro jehož ztvárnění si natočila papír na šířku a celou kresbu znázornila pouze tužkou. Nakreslila všechny členy své rodiny, zleva maminku, tatínka a sestru Kláru, všichni tři sedí na pohovce. Sebe nakreslila do dolní části obrázku, jak klečí na koberci a drží na vodítku psa.

Rodiče jsou přibližně stejně velicí, což platí také pro obě sestry. Z kresby lze velmi dobře poznat, že autorkou je dívka, jelikož je kresba velmi bohatá na detaily. Terka si dala velmi záležet na detailech pokoje (na obrazech, na nábytku) a také na oděvu členů rodiny. Můžeme pozorovat nápaditost vzorů na oblečení, tkaničky u otce, pásek u matky, sluchátka u sestry nebo náhrdelník u samotné kreslíčky.

Průběh:

Rozmýšlela se jen chvíli a začala kreslit. Hned na začátek nakreslila pohovku, na kterou umístila nejdříve matku. První kreslila hlavu a její detaily, poté postupovala níže kresbou krku a trička, ke kterému vzápětí připojila ruce. Nakonec nakreslila sukni, nohy a detaily v oblečení. Výše uvedený postup při kresbě dalších postav v rodině byl také u ostatních postav stejný, Terka postupovala od hlavy směrem dolů. Po kresbě matky následovalo zobrazení otce a poté sestry, když dokreslila oběma postavám detaily v oblečení, přikreslila ještě otcí na rameno papouška. Postupně přikreslovala jednotlivé části nábytku, stůl, křeslo, obrazy a lampu. Dále znázornila sebe, jak klečí vedle stolu ve společnosti psa. V průběhu kresby se několikrát vrátila a přikreslila kamkoliv na obrázek nějaký detail, jinak postupovala systematicky.

Gumu užívala a to při kresbě matky, otce a sestry. Gumovala pouze při kresbě dané postavy na sedací soupravu tak, aby v popředí kresby byl obličej a jednotlivé části těla postavy, ne sedací souprava.

Závěr:

Nic nenapovídá negativní atmosféře rodiny, jelikož jsou všichni členové rodiny vyobrazení v odpovídající velikosti, v přirozených rozestupech mezi sebou a s úsměvy

na tváři. Přestože samotná autorka obrázku nesedí s ostatními členy rodiny na sedačce, hraje si v jejich těsné blízkosti na podlaze se psem. Obrázek rodiny působí harmonicky, i přes rozdílné zájmy členů, rodina tráví svůj volný čas pohromadě.

Obrázek 1. Kresba rodiny dle Terezy

Kresba začarované rodiny

Terka nakreslila oba rodiče jako koně, sestru jako veverku a sebe jako kočku. Také pro ztvárnění kresby začarované rodiny zvolila natočení papíru na šířku. Všichni členové upírají zrak jedním směrem, tedy doleva, zatímco Terka upřeně pohlíží před sebe. Dle oken lze soudit, že by mohl být obrázek situován do stáje, i ve spojitosti s rodiči, ztvárněnými v podobě koní.

Průběh:

Jako dominantu obrázku zvolila koně, kterými začala a věnovala jim také nejvíce času, již v průběhu říkala, že: „To bude mamka a taťka“. Poté nakreslila veverku, kterou po jejím dokončení ohraničila, jakoby seděla na nějaké podložce. To samé udělala po nakreslení sebe v podobě kočky. V závěru uzavřela začarovanou rodinu do obdélníku, přikreslila okna a potravu pro koně.

Závěr:

V první řadě se pozastavíme nad propojeností obrázků. Na prvním obrázku je rodina nakreslena v obývacím pokoji, druhý je s největší pravděpodobností také v nějaké místnosti, lze se tedy domnívat, že tím chtěla dát dívka kresbě nějaké určitější místo.

Autorka se ztvárnila jako kočka, kterou řadíme mezi domácí zvířata. Jak uvádí Matějček a Strohbachová (1981) ve svém výzkumu, lze navíc kočku pojmout jako symbol ženského pohlaví. Rodiče jakožto koně zařadíme bez váhání také do skupiny č. 1, mezi domácí zvířata. Jediná Klára je ve skupině č. 5. jako drobotina.

Tabulka 4. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Terezy

Člen rodiny	Zvíře	Číslo skupiny	Skupina
Autorka Tereza	Kočka	1.	Domácí zvířata
Sestra Klára	Veverka	5.	Drobná zvířata
Matka	Kůň	1.	Domácí zvířata
Otec	Kůň	1.	Domácí zvířata

Obrázek 2. Kresba začarované rodiny dle Terezy

Kazuistika č. 2: Klára

Kresba rodiny

Kresbu rodiny pojala dívka poměrně zjednodušeným způsobem. Jednotlivé členy vyobrazila hierarchicky pod sebe, v pořadí shora matka, otec, sestra Tereza a autorka Klára. Přičemž zároveň užila cikcak metody, což znamená, že sebe ztvárnila pod postavu otce a sestru pod matku. Kromě nepřítomnosti uší byly všechny důležité znaky v kresbě, dle daného tématu a pojetí, znázorněny.

Průběh:

Nad kresbou nijak dlouze nepřemýšlela, papír si natočila na výšku a začala kreslit v horní části papíru. Ptala se, zda může kreslit perem, což jí bylo umožněno. Jako všechny ostatní postavy v rodině, nakreslila matku vyobrazenou jen kousek pod ramena. Poměrně velkou část času věnovala matce, především na účesu stále něco vylepšovala. Nejméně času věnovala vyobrazováním sestry Terezy.

Závěr:

Jelikož Klára nakreslila rodinu vyobrazenou pouze kousek pod ramena, lze tento znak považovat za poměrně velký odklon od ostatních kreseb dětí tohoto věku, při zadání kresby daného tématu. Vzhledem k rozhovoru s rodiči, má velmi osobité zájmy, vždy se chce nějakým způsobem odlišit, což by mohlo být vysvětlením, proč nakreslila rodinu tímto způsobem. Důležité ale je, že nakreslila všechny členy rodiny, včetně sebe. Lze se tedy domnívat, že chtěla být především originální a nekreslit rodinu tradičním způsobem. Alespoň částečně je však možné vidět oděv, který nakreslila každému z rodiny a to pokaždé s jinými detaily. Detaily značí nejen kreativitu, ale také správný vývojový stupeň dívky.

Vzhledem k pořadí jednotlivých postav v kresbě lze soudit, že největší význam přisuzuje právě matce. Gumu sice používala, ale jen k úpravě detailů, na finální podobě kresby se to nijak rušivě nepromítlo. Zvláštní však je, že postavu matky a otce zvýraznila perem, zatímco sebe nechala méně zvýrazněnou a sestra Tereza je zvýrazněna ještě méně, než samotná autorka obrázku.

Obrázek 3. Kresba rodiny dle Kláry

Kresba začarované rodiny

Kresba je opět, jako u obrázku kresby rodiny, situována na papír natočený na výšku s hierarchickým uspořádáním jednotlivých členů. Nyní jsou však již všichni řazeni prakticky v jedné linii pod sebou. Matku nakreslila jako ptáčka, jako sýkorku. Otec je také ve skupině ptactva, a to ztvárněn jako papoušek. Starší sestra je zebra a samotná kreslířka ježek.

Průběh: Stejně jako kresbu rodiny, ani kresbu začarované rodiny příliš neodkládala a prakticky hned se pustila do kreslení. Pořadí postav, ve kterém jednotlivé členy rodiny kreslila, je stejné, jako u obrázku rodiny. Kreslila odshora dolů, stejně jako u kresby rodiny první nakreslila matku, otce, poté sestru Terezu a nakonec sebe.

Závěr:

Kresba je velmi podobná obrázku rodiny, rozdíl je pouze v tom, že u prvního obrázku volila rozmístění členů cikcak metodou, kdežto u druhého obrázku jsou členové

sice také pod sebou, zato již v jedné linii. Všichni vyobrazení jsou velmi detailně propracováni, na věk dívky je kresba velmi nadprůměrná, co se vývojové úrovně týče.

Rodiče zařadila do skupiny č. 4, do skupiny ptactva, matka je dle vysvětlení dívky sýkorka a taťka papoušek. Sestra Tereza je bez pochyby zebra, již zařadíme do skupiny č. 3 mezi exotická zvířata. Ježek, jako autorka kresby náleží do skupiny č. 5, jakožto drobotina.

Tabulka 5. Zařazení členů rodiny do skupiny zvířat dle Kláry

Člen rodiny	Zvíře	Číslo skupiny	Skupina
Autorka Klára	Ježek	5.	Drobná zvířata
Sestra Tereza	Zebra	3.	Exotická zvířata
Matka	Sýkorka	4.	Ptactvo
Otec	Papoušek	4.	Ptactvo

Obrázek 4. Kresba začarované rodiny dle Kláry

Srovnání kreseb děvčat

1. Žádný člen rodiny nechybí a nikdo navíc vyobrazen není, Tereza však na rozdíl od sestry nakreslila také psa. Dívky se shodly v pěti případech ze šesti.

Tabulka 6. Vyobrazení členů rodiny dle dívek.

Znázornění	Martin	Pavel	Shoda
Sebe	✓	✓	ANO
Dvojčete	✓	✓	ANO
Matky	✓	✓	ANO
Otce	✓	✓	ANO
Domácího zvířete	✓	✗	NE
Jiného člena rodiny	✗	✗	ANO

2. Obě dívky se shodly a vyobrazily celou rodinu pohromadě.
3. Tereza i Klára jako první v pořadí nakreslily osobu matky.
4. Zařazení jednotlivých členů rodiny do skupin je shodné jen v případě osoby Kláry, když se ona sama vyobrazila jako ježek a Tereza ji ztvárnila jako veverku a obě tyto zvířata lze zařadit do skupiny č. 3 s názvem „drobotina“.
5. Barevné provedení dívek je shodné, jelikož obě dvě použily ke kresbě pouze tužku, Klára pouze u osob rodičů užila pera.

Tabulka 7. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle dívek

Ztvárněná osoba	Tereza		Klára		Shoda
	Číslo skupiny	Druh zvířete	Číslo skupiny	Druh zvířete	
Tereza	1.	Kočka	5.	Zebra	✗
Klára	3.	Veverka	3.	Ježek	✓
Matka	1.	Kůň	4.	Sýkorka	✗
Otec	1.	Kůň	4.	Papoušek	✗

Výsledky chlapců, 9,8 let

Kazuistika č. 3: Martin

Kresba rodiny

Martin kreslil na šířku papíru, postavy situoval do dolní části obrázku a to v jedné linii. Sebe samotného však nenakreslil, zato nakreslil všechny členy rodiny i s babičkou, vedle které nakreslil také psa. Vlevo je nakreslen bratr Pavel, vedle něj matka, otec a potom babička. Všichni členové rodiny se usmívají a mají správné držení těla. Obrázek je značně barevně proveden, každá postava má oblečen jiný druh oblečení.

Průběh: Téměř do středu papíru nakreslil postavu otce, zprvu kreslil pouze tužkou, teprve až měl hotovy všechny postavy, tak začal používat barev. Po osobě otce nakreslil vlevo matku a poté bratra, u všech postupoval systematicky, nejdříve kresbou hlavy, krku, dále trupu a nakonec nohou, detaily přikresloval až na závěr. Po dokončení kresby bratra se chvíli zamyslel a dále v kresbě pokračoval kresbou babičky a úplně v závěru také psa. Barvám věnoval poměrně velkou část času.

Závěr: Nakreslí-li chlapec jako první postavu otce, lze soudit, že je pro něj otec vzorem. To, že Martin do kresby rodiny nakreslil také babičku, je pravděpodobně skutečností, že s nimi bydlí ve stejném domě, jen v jiném patře. Zvláštní ovšem je, že nenakreslil sebe, což se příliš často nestává. Dle rozhovoru s rodiči se v kresbě objevil také jejich pes z důvodu kladnějšího vztahu k němu, než má jeho mladší bratr. Kresba je poměrně bohatá na detaily.

Obrázek 5. Kresba rodiny dle Martina

Kresba začarované rodiny

Marek opět nakreslil stejné členy rodiny, jako u obrázku rodiny, vynechal však psa. Matku zařadil do skupiny zvířat jako velblouda, otce jakožto nosorožce, bratra učinil krokodýlem a babičce dal podobu hada. Všechna zvířata se dívají stejným směrem, tedy doprava, nejsou však již zobrazeny v jedné linii, jako u prvního obrázku. Do horní části obrázku nakreslil matku a otce, pod osobu matky nakreslil bratra krokodýla a pod otce babičku hada. Krokodýl svým ocasem překrývá nohy matce.

Zvířata jsou všechna realisticky barevně znázorněna. Kromě matky mají všichni tři zbylí členové červeně znázorněno oko červenou barvou, krokodýl má ke všemu vymalovaný také prostor kolem zubů.

Průběh: U kresby začarované rodiny nezačal kresbou otce, ale kresbou matky, po ní následoval bratr, poté otec a nakonec babička. Když Martin nakreslil všechny členy rodiny, stejně jako u prvního obrázku, konec svého počínání komentoval slovy: „Sáru kreslit nemusím, protože je zvíře“. Opět začal kreslit pouze tužkou a nakonec se dal do vybarvování, v první řadě vybarvil matku, poté bratra, otce a nakonec babičku.

Závěr:

Matku nakreslil jako velblouda a otce jako nosorožce do horní části obrázku pravděpodobně z důvodu vidiny autority v rodičích. Větší respekt v chlapci budí pravděpodobně otec, jelikož má červeně znázorněné oko, což může být však také znakem zuřivosti. Otce při závěrečném rozhovoru hodnotil totiž jako přísného. U jeho osoby lze najít propojenost mezi oběma obrázky, protože nosorožce znázornil logicky modrou barvou, kterou použil také na vybarvení otcova oděvu v kresbě rodiny.

Bratra znázornil jako krokodýla a babičku jako hada, oba dva na pozici pod rodiče. Poměr velikosti zvířat je znázorněn poměrně dobře a vcelku odpovídá realitě, babička jakožto had je nakreslena nejmenší. Velbloud je autory řazen do skupiny zvířat klidných a vyrovnaných, často také označován jako vytrvalý. Dle výše uvedených znaků a chlapcovy poznámky, že: „mamka je moc hodná“, není pochyb.

Autor Martin nakreslen není. Bratra Pavla zařadíme do skupiny č. 2, krokodýl je zajisté silné a dravé zvíře, ke všemu s přidáním červené barvy. K vyobrazení bratra jakožto krokodýla rodiče dodali, že jsou často v konfliktu, tudíž se není tedy čemu divit, když je bratr krokodýlem se znaky zuřivosti. Matka velbloud je zvíře exotické, ve skupině č. 3. Otec je stejně jako dvojče autora začleněn do skupiny č. 3, jako silné a dravé zvíře. Babička patřící mezi drobná zvířata je součástí skupiny č. 5. Na otázku, proč je babička had, nedokázal odpovědět.

Tabulka 8. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Martina

Člen rodiny	Zvíře	Číslo skupiny	Skupina
Autor Martin	✘	✘	✘
Bratr Pavel	Krokodýl	2.	Silná, dravá zvířata
Matka	Velbloud	5.	Exotická zvířata
Otec	Nosorožec	2.	Silná, dravá zvířata
Babička	Had	5.	Drobná zvířata

Obrázek 6. Kresba začarované rodiny dle Martina

Kazuistika č. 4: Pavel

Kresba rodiny

Pavel nakreslil jako svou rodinu otce, matku a bratra. Za to však nenakreslil sebe. Postavy na obrázku jsou vyobrazeny v odpovídající velikosti. Všichni vyobrazení se usmívají, otec jako jediný nemá znázorněn krk. Rodiče Pavla mají správný počet prstů, dvojče Martin však nikoliv. Na jedné ruce je počet prstů uveden správně, na druhé má ale nakresleny však prsty pouze tři. Užití barev je na chlapce poměrně bohaté.

Průběh: Kreslit se mu příliš nechtělo, říkal, že moc kreslit neumí a obrázek bude hnusný. Po snahách jej motivovat přece jen začal kreslit. První nakreslil otce, poté matku a nakonec bratra. Stejně jako jeho bratr započal kresbou tužkou a až v závěru dodal obrázku barev.

Závěr: Stejně jako bratr Pavel nenakreslil svou osobu, což nebyl schopen vysvětlit. Vyobrazené postavy se usmívají a mají správně vyobrazené proporce těla. Přes dva menší nedostatky, kdy u otce chybí krk a u bratra Pavla správné znázornění počtu prstů, lze kresbu rodiny hodnotit kladně.

Obrázek 7. Kresba rodiny dle Pavla

Kresba začarované rodiny

Na obrázku můžeme vidět zobrazené tři členy rodiny. Zleva bratra Martina, otce a matku. Otec se svým synem je medvěd, otec je medvěd lední a bratr Martin medvěd hnědý. Matka je želva. Všichni mají, vzhledem ke svému zařazení do patřičné skupiny zvířat, odpovídající velikost. Pavel je na obrázku největší, otec i matka se na něj dívají.

Průběh: Do kresby začarované rodiny se pustil již s větším odhodláním než do kresby první. Postup kresby jednotlivých členů byl však jiný. U obrázku rodiny jako prvního nakreslil otce, zde ale začal postavou bratra v podobě medvěda. Za kresbou Martina následovalo znázornění otce a nakonec přikreslil matku.

Závěr: Otce i bratra zařadil do skupiny č. 2, kam řadíme silná a dravá zvířata. Jelikož oba nakreslil jako jeden druh zvířete, je možné, že bratr Martin se v otci vidí, může být jeho vzorem. Matku řadíme do skupiny drobných zvířat č. 5.

Tabulka 9. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Pavla

Člen rodiny	Zvíře	Číslo skupiny	Skupina
Autor Pavel	✖	✖	✖
Bratr Martin	Medvěd	2.	Silná, dravá zvířata
Matka	Želva	5.	Drobná zvířata
Otec	Medvěd	2.	Silná, dravá zvířata

Obrázek 8. Kresba začarované rodiny dle Pavla

Srovnání kreseb chlapců

1. V kresbě chybí u obou chlapců vždy samotný autor, Martin navíc na rozdíl od bratra nakreslil do kresby rodiny také babičku a psa.

Tabulka 10. Vyobrazení členů rodiny dle chlapců

Znázornění	Martin	Pavel	Shoda
Sebe	✗	✗	ANO
Dvojčete	✓	✓	ANO
Matky	✓	✓	ANO
Otce	✓	✓	ANO
Domácího zvířete	✓	✗	NE
Jiného člena rodiny	✓	✗	NE

2. Rodina je u obou chlapců vyobrazena pohromadě, žádný z členů není separován.
3. Chlapci se shodli pouze v kresbách rodiny, kdy jako prvního nakreslili otce. U obrázku začarované rodiny nakreslil starší Martin první matku a jeho bratr Pavel kresbu začal osobou bratra.
4. Při zobrazování členů rodiny v podobě zvířat se chlapci shodli jen v případě otce, kterého oba shodně zařadili do skupiny č. 2, mezi dravá a silná zvířata, jednou v podobě nosorožce, podruhé jako medvěda.
5. Barvy se shodují, oba chlapci užili barev na oba dva obrázky.

Tabulka 11: Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle chlapců

Ztvárněná osoba	Martin		Pavel		Shoda
	Číslo skupiny	Druh zvířete	Číslo skupiny	Druh zvířete	
Martin	✗	✗	2.	Medvěd	✗
Pavel	2.	Krokodýl	✗	✗	✗
Matka	3.	Velbloud	5.	Želva	✗
Otec	2.	Nosorožec	2.	Medvěd	✓
Babička	5.	Had	✗	✗	✗

Výsledky dívky a chlapce, 11 let

Kazuistika č. 5: Adéla

Kresba rodiny

Kresba je na první pohled velmi bohatá na barvy a všechny postavy se doširoka usmívají. Obrázek je natočen na výšku a je využit celý prostor. V pozadí stojí matka s otcem a před nimi děti, Adéla před matkou a bratr Michal před otcem. Bratrovi navíc Adéla napsala na tričko název fotbalového mužstva a přikreslila fotbalový míč. Autorka kresby drží na vodítku psa. Všechny postavy mají realistické proporce, ruce jsou přirozeně odtaženy od těla. Nohy postav jsou také v přirozeném postavení. Všichni členové mají ty detaily, které by kresba tak starého dítě měla mít. Kresba je obohacena drobnými detaily v pozadí, drobné mráčky a v pravém rohu slunce. Postavy stojí na trávníku, kde je zobrazeno také pár květin.

Průběh: Nad kresbou příliš dlouho nepřemýšlela, z čehož lze soudit, že v blízké době na podobné či stejné téma mohla kreslit a věděla tedy, jak postupovat. Když jako první nakreslila sebe a bratra a za jejich osoby přikreslovala matku a otce. Když dokreslila tužkou, vzala si fixy a své počínání komentovala tím, že tak bude obrázek pěknější. Když obtáhla všechny tahy, které byly již znázorněny tužkou, pustila se do vybarvování pastelkami.

Závěr: Kresba Adély je na její věk poměrně velmi vyspělá. Je příhodné, jak nakreslila matku za svou osobu, jakožto starší zástupkyni ženského pohlaví a za osobu bratra otce, jako zástupce pohlaví mužského. Pozitivním znakem kresby není jen bohatost barev, ale také doširoka otevřené oči a vřelé úsměvy, nohy a ruce mají do široka rozevřené, což je dalším „zdravým“ znakem kresby. Jediné, nad čím se lze pozastavit je provedení vlasů samotné autorky obrázku, účes v culíku je sice velmi nápaditá, ale chybí dokreslení vlasů po obvodu hlavy.

Obrázek 9. Kresba rodiny dle Adély

Kresba začarované rodiny

Obrázek začarované rodiny již na první pohled vychází z předešlého obrázku rodiny, a to nejen proto, že je taktéž natočen na výšku. Členové rodiny mají lidská těla a hlavy mají zvířecí. Adéla je opice, matka žirafa, bratr medvěd a z otce vytvořila slona. Postavy opět stojí na trávníku a nad hlavami jim plují drobné mráčky a v pravém rohu je umístěno slunce, stejně jako u prvního obrázku.

Průběh: Chvilku po zadání nad kresbou začarované rodiny přemýšlela, ale brzy se pustila do kreslení. Bylo trochu zvláštní, že začala kresbou typicky lidské postavy. Když měla již celou postavu tužkou hotovou, začala přikreslovat hlavy, jimiž byly zvířata. Postup byl stejný jako u předešlé kresby. Napřed kresba tužkou, dále fixami a nakonec pastelkami, taktéž pořadí osob, ve kterém byly osoby kresleny, je stejné.

Závěr: Toto pojetí začarované rodiny je velmi neobvyklé, dá se ale říci, že je velmi nápadité. Obrázek je veselý, hrající všemi barvami. U osoby bratra Michala lze vidět zdvižené ruce, nohama nestojí pevně na zemi, což může znamenat záměr autorky, aby bratr vypadal, že skáče. Rodina působí velmi pohodovým dojmem, Michal má s matkou stejné barvy oblečení a u Adély se alespoň zelená barva shoduje s barvou otcových kalhot. Obrázek je opravdu velmi povedený.

Matku tedy zařadíme do skupiny č. 3, jako exotické zvíře. Otec je zvířetem silným ve skupině č. 2. Adéla je stejně jako matka zařazena do skupiny exotických zvířat, do skupiny č. 3 a bratr v podobě pandy ji následuje.

Tabulka 12. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Adély

Člen rodiny	Zvíře	Číslo skupiny	Skupina
Autorka Adéla	Opice	3.	Exotická zvířata
Bratr Michal	Panda	3.	Exotická zvířata
Matka	Žirafa	3.	Exotická zvířata
Otec	Slon	2.	Silná, dravá zvířata

Obrázek 10. Kresba začarované rodiny dle Adély

Kazuistika č. 6: Michal

Kresba rodiny

Zobrazení jsou všichni členové rodiny, matka, otec, sestra Adéla a také Michal, samotný autor. Obrázek je natočen na šířku, postavy jsou umístěny ve středu papíru. Postavy nemají znázorněn krk, na hlavu jim přímo navazuje oděv. Dále jim také chybí uši. Další kresebné znaky jsou v pořádku, postavy se usmívají, mají nos, oči, vlasy, také správný počet prstů na rukou.

Průběh: Michal příliš kreslit nechtěl, ale nakonec se do kresby přece jen dal. Kreslil v tomto pořadí, zleva matka, otec, sestra Adéla a on. Kreslil tužkou a poté začal některé postavy obtahovat černým fixem. Potom si to ale pravděpodobně rozmyslel, jelikož vzal pastelky a dokončil kresbu jimi.

Závěr: Vzhledem k věku autora kresby je obrázek nakreslen na nižší vývojové úrovni, než obrázek staršího dvojčete Adély. Nelze to však považovat za špatný znak, jelikož chlapci dospívají později a celkově jsou v kresebných projevech méně zdatní jako děvčata. Zároveň je velmi ocenitelné, že i přes Michalovu nechuť kreslit je obrázek pěkně barevně vyveden.

Obrázek 11. Kresba rodiny dle Michala

Kresba začarované rodiny

Zvířecí rodina není vyobrazena ve stejném pořadí ani seskupení, jako na prvním obrázku. V horní části obrázku je vyobrazena matka a otec, matka v podobě žirafy a otec ztvárněn jako lev. Pod matku se vyobrazil Michal, v podobě kocoura, vedle něj, pod osobou otce je sestra Adéla, která je ztvárněná jako prase. Všichni na obrázku jsou vykresleni přesně těmi barvami, které odpovídají jejich reálnému zobrazení.

Průběh: Začal kresbou matky, kreslil rovnou pastelkou. Žlutou pastelku použil na vyobrazení těla matky jako žirafy, poté přikreslil dolů černé nohy, oko a ústa, nakonec vzal hnědou pastelku a udělal pár fleků na těle zvířete. Po matce následovala kresba jeho samotného, která taktéž nebyla prvně prováděna tužkou, ale přímo pastelkou, nakreslil se jako usmívající se kocour a hned nad zvíře nadepsal, o koho se jedná, totéž připsal také

k matce. Otce poté vyobrazil ve stejné linii jako matku a to v podobě lva. Postup při kreslení byl opět stejný. Nejdříve hlava a tělo zvířete, přímo pastelkou, poté základní znaky v obličejí, ústa, nos, a oči. Po dokončení kresby otce se velmi zamyslel, až to vypadalo, že sestru Adélu ani kreslit nebude, nakonec řekl, že je Adéla prase a pustil se do kresby.

Závěr: Stejně jako sestra nakreslil matku v podobě žirafy, kterou zařadíme do skupiny č. 3 mezi exotická zvířata. Otec je také řazen do stejné skupiny jako u Adély, do skupiny č. 2 mezi silná zvířata. Autora samotného zařadíme stejně jako sestru Adélu do skupiny mezi domácí zvířata, tedy do skupiny č. 1.

Tabulka 13. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Michala

Člen rodiny	Zvíře	Číslo skupiny	Skupina
Autor Michal	Kocour	1.	Domácí zvířata
Sestra Adéla	Prase	1.	Domácí zvířata
Matka	Žirafa	3.	Exotická zvířata
Otec	Lev	2.	Silná, dravá zvířata

Obrázek 12. Kresba začarované rodiny dle Michala

Srovnání kreseb dívky a chlapce

1. V kresbě nechybí žádný člen rodiny, jediný rozdíl mezi obrázky sourozenců je v kresbě Adély pes, kterého drží na vodítku.

Tabulka 14. Vyobrazení členů rodiny dle dívky a chlapce

Znázornění	Martin	Pavel	Shoda
Sebe	✓	✓	ANO
Dvojčete	✓	✓	ANO
Matky	✓	✓	ANO
Otce	✓	✓	ANO
Domácího zvířete	✓	✗	NE
Jiného člena rodiny	✗	✗	ANO

2. U obou sourozenců je rodina nakreslena harmonicky pospolu.
3. I Adéla i Michal započali kresbu rodiny i kresbu rodiny začarované, vždy stejnou osobou, každý však jinou. Adéla jako první kreslila sebe a Michal kreslil matku.
4. Sourozenci se shodli ve dvou případech a to v obou osobách rodičů.
5. Užití barev je shodné, oba sourozenci barvy užili, Adéla však použila více fixů, než Michal a její obrázek je zářivější.

Tabulka 15. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle dívky a chlapce

Ztvárněná osoba	Adéla		Michal		Shoda
	Číslo skupiny	Druh zvířete	Číslo skupiny	Druh zvířete	
Adéla	3.	Opice	1.	Prase	✗
Michal	3.	Panda	1.	Kocour	✗
Matka	3.	Žirafa	3.	Žirafa	✓
Otec	2.	Slon	2.	Lev	✓

3.4 Diskuze

Cílem výzkumné části práce bylo zjistit, do jaké míry vnímají stejně dvojčata své rodinné prostředí. K hodnocení docházelo na základě dvou kreseb, kdy každé z dvojčat kreslilo obrázek své rodiny a obrázek své začarované rodiny.

Zda děti nakreslí všechny členy své rodiny včetně domácích zvířat, dopadlo následovně. Dívky se shodly v pěti případech ze šesti, kdy jediným rozdílem bylo to, že starší z dvojčat Tereza nakreslila také psa. Chlapci se shodli ve čtyřech případech ze šesti. Oba vyobrazili rodiče a své dvojče, ani jeden z nich nenakreslil sám sebe, což lze taktéž považovat za shodný znak v kresbě. Kresby se lišily ve dvou případech, jelikož starší z dvojčat Martin do své kresby zahrnul také babičku a psa. U sourozeneckého páru došlo ke shodě v pěti případech ze šesti, kdy stejně jako u páru dívek, starší z dvojčat do kresby zahrnulo také psa. Lze tedy říci, že děti se ve větší míře shodly ve vyobrazování členů své rodiny.

Druhou otázkou výzkumu bylo, zda všechna dvojčata vyobrazí svou rodinu pohromadě a žádný z členů nebude separován. Všechny děti se shodly, všichni členové rodiny byli vyobrazeni pohromadě.

V preferenci prvně kreslené osoby dle pohlaví dítěte se více shodly dívky než chlapci, kdy obě dívky z jednovaječného páru u obou kreseb první nakreslily matku. Adéla, ze sourozeneckého páru však nikoli, u obou kreseb začínala vždy první kresbou sama sebe. Chlapci se shodli pouze ve dvou případech ze šesti, kdy pouze chlapci z jednovaječného páru u kresby rodiny kreslili otce. Starší z dvojčat u kresby začarované rodiny prvně kreslil matku a jeho bratr své dvojče. Michal ze sourozeneckého páru v obou případech započal kresbu matkou. Dívky se tedy shodly čtyřikrát a chlapci pouze dvakrát.

Ke shodnému vyobrazení členů rodiny mezi jednotlivými dvojčaty došlo pouze ve čtyřech případech. Pár děvčat se shodl na osobě mladšího dvojčete, kdy starší sestra Tereza nakreslila Kláru jako Veverku a samotná kreslířka sebe samu vyobrazila v podobě ježka. Obě tato zvířata patří do stejné skupiny, jež byla nazvána skupinou „drobotiny“. Chlapecký pár se taktéž, jako dívky shodl pouze v jednom případě, a to v osobě otce, kdy jej oba chlapci vyobrazili jako silné a dravé zvíře, patřící do skupiny č. 2. Starší z dvojčat Martin nakreslil otce jako nosorožce a mladší Pavel jej znázornil v podobě medvěda. Sourozenecký pár Adély a Michala se shodl ve dvou případech, v případě obou rodičů. Oba sourozenci znázornili matku stejným zvířetem, jakožto žirafu, patřící do skupiny č. 3. Otec byl v Michalově kresbě lvem a u Adély slonem, kdy obě zvířata lze bez váhání řadit mezi zvířata silná a dravá.

Dívka a chlapec a taktéž oba chlapci ve svých kresbách užíli barev. Naopak ani jedna z dívek barev neužila a oba obrázky nakreslily pouze tužkou. Lze tedy říci, že všechny páry dvojčat se shodly v užití a neužití barev ve svých kresbách.

ZÁVĚR

Hlavním tématem práce byl výtvarný projev dvojčat. Výzkumný vzorek byl stanoven na dvojčata jednovaječná, na pár dívek a pár chlapců a na dvojčata dvojevaječná, jež byly sourozeneckým párem. Děti byly ve věkovém rozmezí 9,8 – 11 let. Všechny tři páry dvojčat pocházeli z úplných rodin, v nichž nejsou přítomni žádní další sourozenci. Každé z dětí kreslilo dva obrázky, první kresbou byla kresba rodiny a druhou kresba rodiny začarované.

Ústředním cílem bylo porovnat tyto kresby mezi jednotlivými sourozenci a zjistit, zda se bude výtvarný projev a náhled dětí na rodinu nějak výrazně lišit. Bylo srovnáváno, které členy rodiny děti vyobrazí a zda budou členové rodiny znázorněni pohromadě. Dále nás zajímalo, zda budou dívky prvně kreslit matku a chlapci otce, jakožto své vzory stejného pohlaví. V kresbě začarované rodiny byly hodnoceny zvířata dle skupin, do nichž je lze zařadit. Na závěr nás zajímalo barevné pojetí kreseb.

REFERENČNÍ SEZNAM

1. BABYDÁROVÁ, H. 1999. *Symbol v dětském kresebném projevu*. Brno: Masarykova univerzita. 132 s. ISBN 80-210-3360-6
2. BADOŠEK, R. 2013. Projektivní forma kresby lidské postavy – domněnky a fakta. *Československá psychologie*, roč. 57, č. 5, s. 496-504. ISSN 0009-062X
3. BEDNÁŘOVÁ, J. a V. ŠMARDOVÁ. 2007. *Diagnostika dítěte předškolního věku. Co by mělo dítě umět ve věku od 3 do 6 let*. Brno: Computer Press. 120 s. ISBN 978-80-251-1829-0
4. ČAČKA, O. 2000. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk. 378 s. ISBN 80-7239-060-0
5. DAVIDO, R. 2001. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál. 205 s. ISBN 80-7178-449-4
6. KLUSÁK, M. a J. SLAVÍK. 2010. Styl kresby pána u dětí mladšího školního věku. *Československá psychologie*, roč. 54, č. 2, s. 113-125. ISSN 0009-062X
7. LANGMEIER, J., K. BALCAR a J. ŠPITZ. 2000. *Dětská psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-381-1
8. LANGMEIER, J., D. KREJČÍŘOVÁ. 2006. *Vývojová psychologie*. 2. Vyd. Praha: Grada. 368 s. ISBN 80-247-1284-9
9. LEMAN, K. 1997. *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál. 224 s. ISBN 80-7178-152-5
10. LISÁ, L. a M. KŇOURKOVÁ. 1986. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství. 274 s.
11. MATĚJČEK, Z. a I. STROHBACHOVÁ. 1981. Kresba začarované rodiny. *Československá psychologie*, roč. 25, č. 4, s. 316-329. ISSN 0009-062X
12. MATEJČEK, Z. 1989. *Rodiče a děti*. Praha: Avicentrum. 336 s. ISBN 80-056-89
13. MATĚJČEK, Z. 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 223 s. ISBN 80-04-25236-2
14. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4
15. NOVÁK, T. 2004. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico. ISBN 80-7346-037-8.
16. PETERSON, L. W. a HARDIN, M. E. 2002. *Děti v tísní. Příručka pro screening dětských kreseb*. Praha: Triton. ISBN 80-7524-237-0

17. PETROVÁ, A. 1999. *Tvořivost v teorii a v praxi*. Praha: nakladatelství VODNÁŘ. 169 s. ISBN 80-86226-05-0
18. PETROVÁ, Alena a PLEVOVÁ, Irena. Dětská kresba a zvláštnosti dětské psychiky. In ČÍŽKOVÁ, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Dotisk 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-7067-953-0.
19. PŘÍHODA, V. 1977. *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 414 s. ISBN 14-610-77
20. RULÍKOVÁ, K. 2002. *Dvojčata: jejich vývoj a výchova*. Praha: Portál. 142 s. ISBN 80-7178-650-0
21. ŘÍČAN, P. 1989. *Cesta životem*. Praha: Panorama. 440 s. ISBN 80-7038-078-0
22. ŘÍČAN, P. a M. VÁGNEROVÁ. 1991. *Dětská klinická psychologie*. 360 s. ISBN 80-201-0131-4
23. SEGALOVÁ, N. L. 2009. *Nedělitelná dvěma. Životy výjimečných dvojčat*. Triton. 264 s. ISBN 978-80-7387-252-6
24. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. 2002. *Základy arteterapie*. Praha: Portál. 167 s. ISBN 80-7178-616-0 = 3x
25. ŠIMČÍKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. 2001. *Poznávání duševního života člověka*. Olomouc: UP v Olomouci. 127 s. ISBN 978-80-244-2977-9
26. ŠVANCARA, J. a L. ŠVANCAROVÁ. Longitudinální sledování kresby. *Československá psychologie*, roč. 16, č. 1, s. 1-12. ISSN 0009-062X
27. UŽDIL, J. 2002 *Čáry, klikyháky, paňáci a auta – výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-599-7. ISBN 80-7178-599-7
28. UŽDIL, J. 1978. *Výtvarný projev a výchova*. 2. Vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 333 s.
29. VÁGNEROVÁ, M. 1996
30. VÁGNEROVÁ, M. 2005. *Vývojová psychologie I, Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. 467 s. ISBN 80-246-0956-8
31. VÁGNEROVÁ, M. 2006
32. VÁGNEROVÁ, M. 2012. *Vývojová psychologie dětství a dospívání*. 2. vyd. Praha: Karolinum. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1
33. VANČUROVÁ-FRAGMENTOVÁ, E. 1966. *Vztahy mezi sourozenci*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 111 s.

SEZNAM – zkratek, obrázků a tabulek

ROR – Rorschachův test.

KR – kresba rodiny

KZR – kresba začarované rodiny

Obrázek 1. Kresba rodiny dle Terezy

Obrázek 2. Kresba začarované rodiny dle Terezy

Obrázek 3. Kresba rodiny dle Kláry

Obrázek 4. Kresba začarované rodiny dle Kláry

Obrázek 5. Kresba rodiny dle Martina

Obrázek 6. Kresba začarované rodiny dle Martina

Obrázek 7. Kresba rodiny dle Pavla

Obrázek 8. Kresba začarované rodiny dle Pavla

Obrázek 9. Kresba rodiny dle Adély

Obrázek 10. Kresba začarované rodiny dle Adély

Obrázek 11. Kresba rodiny dle Michala

Tabulka 1. Zastoupení jednotlivých zvířat v KZR chlapců a dívek

Tabulka 2. Řazení zvířat do skupin

Tabulka 3. Přehled zkoumaného vzorku

Tabulka 4. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Terezy

Tabulka 5. Zařazení členů rodiny do skupiny zvířat dle Kláry

Tabulka 6. Vyobrazení členů rodiny dle dívek

Tabulka 7. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle dívek

Tabulka 8. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Martina

Tabulka 9. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Pavla

Tabulka 10. Vyobrazení členů rodiny dle chlapců

Tabulka 11: Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle chlapců

Tabulka 12. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Adély

Tabulka 13. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle Michala

Tabulka 14. Vyobrazení členů rodiny dle dívky a chlapce

Tabulka 15. Zařazení členů rodiny do skupin zvířat dle dívky a chlapce